

Sven-Göran Malmgren

Begå eller ta självmord?

**Om svenska kollokationer och deras förändringsbenägenhet
1800–2000**

Juni 2002

Projektet Det svenska ordförrådets utveckling 1800–2000

Projektet Det svenska ordförrådets utveckling 1800–2000 finansieras med generösa bidrag från den kulturvetenskapliga donationen, som administreras av Riksbankens Jubileumsfond. I projektet deltar forskare från fem olika universitets- och högskoleorter och lika många discipliner. Projektet startade den 1 januari 2000. Den gängse förkortningen av projektnamnet är ORDAT (Det svenska **ord**förrådets utveckling från **ar**tonhundra till **tj**ugohundra).

Resultat från projektets olika delundersökningar publiceras till stor del i föreliggande rapportserie. Redaktörer för rapportserien är prof. Sven-Göran Malmgren och FD Hans Landqvist, båda verksamma vid Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.

Skrifter som ingår i rapportserien säljs till självkostnadspris och kan rekvireras från ORDAT (att. Hans Landqvist), Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet, Box 200, 405 30 Göteborg.

ISSN 1650-2582

© Författaren

Produktion:
Institutionen för svenska språket
Göteborgs universitet
Box 200
SE - 405 30 GÖTEBORG

Reprocentralen, Humanisten
Göteborg 2002

Innehållsförteckning

1.	Inledning	1
2.	Kollokationsteori: historisk bakgrund och ett definitionsförsök	3
2.1.	Historisk bakgrund	3
2.1.1.	Korpusorienterade kollokationsteorier	3
2.1.2.	Systemorienterade kollokationsteorier	5
2.1.2.1.	Hausmann (med efterföljare)	5
2.1.2.2.	Teorin om lexikala funktioner	6
2.1.2.3.	Förenklade versioner av LF-modellen	10
2.1.2.4.	Systemorienterad svensk kollokationsforskning inom och utanför LF-paradigmet	11
2.2.	Ett definitionsförsök	11
3.	Några kollokationstyper i ett diakront perspektiv	15
3.1.	Inledning	15
3.2.	Kollokationer av typen <i>falla i sömn</i>	15
3.2.1.	Ekbergs och Mel'chuk & Wanners studier	15
3.2.2.	Abstrakta övergångsfraser: förändringar under 1800- och 1900-talet	18
3.2.2.1	Minskande användning av <i>falla</i> och <i>(för)sjunka</i> ?	18
3.2.2.2.	<i>Råka</i> i konkurrens med <i>hamna</i>	20
3.2.2.3.	<i>Skrida</i> i konkurrens med <i>gå</i>	20
3.2.2.4.	Verbet <i>fatta</i> : minskad betydelse?	21
3.2.2.5.	Några andra abstrakta övergångsverb	22
3.2.2.6.	Nya övergångsfraser under 1800- och 1900-talet	22
3.3.	Kausativa kollokationer	24
3.4.	Kollokationer av Oper ₁ -typ (<i>iakttat tystnad</i>)	25
3.4.1.	Inledning	25
3.4.2.	Resultat av undersökningen	27
3.4.2.1.	De 37 abstrakta förstaaktantsverben	27
3.4.2.2.	De 37 förstaaktantsverben: allmänna frekvensaspekter ...	30
3.4.2.3.	Förstaaktantsverben och bassubstantivens semantik	31
3.4.2.4.	Emotionsverben	32
3.4.2.5.	Kognitionsverben	33
3.4.2.6.	Tillståndsverben	34
3.4.2.7.	Kommunikationsverben	34
3.4.2.8.	Verb för arbete, handling o.d.	36
3.4.2.9.	Verb för social kontakt	41
3.4.2.10.	Verb för attityd, uppträdande o.d.	41
4.	Sammanfattande diskussion	43
5.	Litteratur	46

1. Inledning¹

En av språkvetenskapens mest omdebatterade frågor är följande: var går gränsen mellan grammatiken och lexikonet? De flesta är dock överens om att beskrivningen av ett språks lexikon måste omfatta mer än bara fonologisk, morfologisk och semantisk beskrivning av en uppsättning ord i isolering. Dels finns det flerordsenheter som i stort sett är ekvivalenta med enskilda ord och ofta behandlas så i ordböcker, t.ex. partikelverb (*slå ut*, jfr participet *utslagen*) och idiom (*kasta yxan i sjön* = 'ge upp'). Dels måste en fullständig lexikonbeskrivning innehålla uppgifter om ordens *kombinatorik*, i synnerhet om *valens* och *kollokationer*. Till språkbrukarnas *valenskunskap* om verbet *intressera* hör bl.a. kunskapen att verbet är transitivt och dessutom konstrueras med prepositionen *för* (*intressera någon för något*). Och på samma sätt har man inte fullständig kunskap om substantiven *själv mord* och *slutsats* om man inte känner till den roll verben *begå* resp. *dra* spelar för substantiven, nämligen i kollokationerna *begå själv mord* (i modern svenska ibland också *ta själv mord*) resp. *dra en slutsats* (i 1800-talssvenska ofta även *göra en slutsats*).

Syftet med uppsatsen är just att undersöka vissa typer av kollokationer, huvudsakligen i ett diakront perspektiv. Som antyds av exemplen *begå/ta själv mord* och *göra/dra en slutsats* är kollokationer inte alltid stabila över, säg, en tvåhundraårsperiod, och en huvuduppgift är att kartlägga sådana förändringar i svenskan inom vissa kollokationstyper. Men en förutsättning för att kunna lösa denna empiriska uppgift är en förhållandevis utförlig teoretisk diskussion kring termen *kollokation* och angränsande termer, eftersom dessa ofta används på ett ganska oprecist sätt. Häri ingår också en avgränsning av kollokationer gentemot å ena sidan idiom, å andra sidan ordförbindelser av valenskaraktär.

I det följande kommer jag då och då, före den slutgiltiga diskussionen kring begreppsbestämningen, att använda citationstecken kring ordet *kollokation*. Häri ligger naturligtvis ett visst mått av dold polemik, men den underliggande tanken är följande. Termen *kollokation* antyder enligt min mening att det är fråga om en kategori som är intressant från

¹ Tack till Monica Haglund Dragić, som har läst en tidigare version av rapporten och givit många värdefulla förslag till förbättringar. För kvarvarande brister ansvarar jag givetvis själv.

2

språkssystemets synpunkt, och det är så jag menar att den bör användas. Ofta används den emellertid om frekventa, men tillfälliga, ordpar i en viss korpus, och då säger den kanske något om korpusen men inte nödvändigtvis om språkssystemet. Polemiken mot sådan användning av termen *kollokation* tillåter jag mig ibland att markera med citations-tecken.

Slutligen kan det påpekas, att jag tidigt kommer att diskutera konkreta exempel på kollokationer, t.ex. just *dra en slutsats*. Det rör sig då, hoppas jag, om fraser om vilkas kollokationsstatus det knappast behöver råda någon oenighet.

2. Kollokationsteori: historisk bakgrund och ett definitionsförsök¹

2.1. Historisk bakgrund

2.1.1. Korpusorienterade kollokationsteorier

Termen *collocation* myntades på 1950-talet av den engelske lingvisten J.R. Firth. I likhet med de flesta av sina brittiska efterträdare, ofta kallade *kontextualister* (*contextualists*), lade Firth huvudvikten vid frekvent samförekomst (*co-occurrence*) av två (eller flera) ord i autentiska texter. De samförekommande orden kunde ofta stå intill varandra i texten, men ingenting hindrade att ett eller flera ord sköts in mellan dem (som i exemplet han *drog* aldrig *slutsatsen* ...). Avståndet (antalet ord) mellan de intressanta orden kallades av kontextualisterna *kollokationsspänn* (*collocational span*).

Ett teoretiskt problem med en rent frekvens- eller korpusorienterad kollokationsdefinition är att den oundvikligen kommer att innefatta både välformade, pregnanta fraser som *dra en slutsats* och helt tillfälliga ord-sammanställningar som *jag och*. Och inte nog med det: många pregnanta men förhållandevis ovanliga fraser kan falla utanför mängden av ”kollokationer”, också i relativt stora korpusar. Problemet erkänns av en framträdande statistiskt orienterad kontextualist som Berry-Rogghe (1973). På grundval av en utmärkt matematisk formel extraherar Berry-Rogghe alla ”kollokationer” ur en för sin tid ansenlig korpus, men tvingas konstatera att många av dessa ordförbindelser är irrelevanta (”irrelevant”). Titeln på Berry-Rogghes artikel är f.ö. signifikativ: ”The computation of collocations and *their relevance in lexical studies*” (min kursivering).

Ett stort framsteg innebar den åskillnad mellan grammatiskt välformade och rent tillfälliga ”kollokationer” som genomfördes – i samband med stora empiriska undersökningar – för svenska (Allén et al 1975) och engelska (Kjellmer 1982, 1994) på 1970- och 1980-talen.²

¹ Avsnittet om den historiska bakgrunden bygger i viss utsträckning på Malmgren (1997).

² Varken Allén et al (1975) eller Kjellmer (1994) tar dock upp diskontinuerliga fraser, alltså ”kollokationer” med kollokationsspänn större än 0. Inte heller sker någon

4

Härigenom utmönstrades tillfälliga, icke välformade, ordsammanställningar ur kollokationsgruppen, men några problem återstod, sett från språkssystemets synpunkt. För det första finns det även bland frekventa och grammatiskt välformade ordpar i vilken korpus som helst triviala fraser som inte utan vidare borde vara kvalificerade för beteckningen *kollokation* (om denna term ska vara intressant från språkssystemets synpunkt). För det andra var många – från språkssystemets synpunkt – verkliga kollokationer för lågfrekventa för att fastna i nätet. Och för det tredje var det, återigen från språkssystemets synpunkt, en ren tillfällighet om fraser tillhörande en systematisk typ kom med eller inte (i Kjellmer 1994 är t.ex. *last April* men inte *last August* med). Allt detta är ofrånkomliga konsekvenser av en frekvens- eller korpusorienterad tolkning av kollokationsbegreppet och innebär ingen kritik av dessa båda ytterst grundliga och väldokumenterade korpusundersökningar, som naturligtvis ska bedömas utifrån sina egna uttalade syften.¹

Ett steg tillbaka till en rent frekvensbaserad kollokationsuppfattning – med förkastande av ett grammatiskt filter à la Allén et al (1975) och Kjellmer (1994) – innebär Lehr (1996). Lehrs huvudsakligen icke-empiriska arbete innehåller dock en del av intresse, bl.a. en nyttig terminologisk diskussion och ett förslag om lemmatiserade ”kollokationer” (så att *drar en slutsats* och *drog en slutsats* räknas som samma kollokation). Ett uttalat syfte med Lehrs undersökning är att introducera den engelska kontextualisttraditionen i Tyskland, där den enligt henne länge varit misskänd (jfr följande avsnitt och Malmgren 1997).

I Sverige har den frekvensorienterade kollokationsuppfattningen blivit aktuell genom Svanlund (2001). Liksom Lehr (1996) godtar Svanlund vilka ordpar som helst som kollokationer, bara de visar tillräckligt frekvent samförekomst. Svanlund uppnår mycket intressanta resultat beträffande metaforers ”bildlighet” (kvarvarande ”friskhet”), med hjälp av avancerade statistiska formler och datalogiska verktyg. Intressant är

”lemmatisering”, dvs. *drar slutsatsen* och *drog slutsatsen* räknas inte som samma fras i Allén et al (1975). Inte minst detta bidrar till att många verkliga kollokationer utmönstras, eftersom exempelvis *en* förekomst av *drar slutsatsen* och *en* förekomst av *drog slutsatsen* inte skulle adderas till två förekomster av ”kollokationslemmat” *dra slutsatsen*.

Det bör också påpekas, att den svenska termen *kollokation* inte används i den svenska texten i Allén et al (1975). I stället används termerna *konstruktion* (om välformade ”kollokationer”) och *kombination* (om tillfälliga, ej välformade ”kollokationer”).

¹ Detta glömmer Benson (1995) bort i sin hårda kritik av Kjellmer (1994), en kritik som uteslutande inriktar sig på Kjellmers användning av termen *collocation*. Eftersom denna användning trots allt var väletablerad – vilket måste understrykas även om den ifrågasätts också i föreliggande uppsats – borde Benson nog nöjt sig med att konstatera att han har en annan uppfattning om termen *kollokation* och därefter bedömt Kjellmers arbete utifrån dess egna förutsättningar.

också, att han i motsats till Allén et al (1975) laborerar med ett kollokationsspann som är större än 0.

2.1.2. Systemorienterade kollokationsteorier

2.1.2.1. Hausmann (med efterföljare)

Under åren runt 1970 började intresset för kollokationer att växa även i Tyskland, där man tenderade att anamma en systemorienterad tolkning snarare än en frekvensorienterad. En förklaring kan vara att Tyskland låg långt efter England (och Sverige!) när det gällde förekomst av autentiska korpusar. Man kan faktiskt förenklat tala om en engelsk (frekvens- eller korpusorienterad) och en tysk (systemorienterad) kollokations-tradition. En känd kollokationsforskare i den tyska traditionen är von Polenz (t.ex. 1987), även om han veterligen inte använder termen *Kollokation* (utan *Funktionsverbgefüge* o.d.). Tydligast formuleras den tyska kollokationsuppfattningen kanske i Hausmann (1985), som också innehåller en hård kritik av den engelska traditionen.

Hausmann utgår från exemplet *köpa en bok* (*ein Buch kaufen*). Trots att denna fras är grammatiskt välformad och kanske vanlig i vissa korpusar, kan den enligt Hausmann aldrig kvalificera sig för beteckningen *kollokation*, eftersom den är (semantiskt) fullkomligt trivial. Man kan köpa nästan vad som helst och i stort sett används inget annat verb än *köpa* (eller *kaufen*). Här antyds en viktig ingrediens i den systemorienterade kollokationsuppfattningen: en av komponenterna i en kollokation ska helst vara i någon mån oförutsägbar och inte ha obegränsad kombinerbarhet (jfr nedan). Ett annat sätt att motivera bedömningen att *köpa en bok* inte är en kollokation är att – med Hausmann – säga att en sådan fras inte tillhör *langue* (eller språket som system) utan *parole*.

Hausmanns kanske främsta bidrag till kollokationsteorin är hans insisterande på att kollokationer i allmänhet har ”direktionalitet”; den ena komponenten är ett slags huvudord (i semantisk, inte grammatisk mening!) och den andra en sorts biord. I kollokationen *dra en slutsats* är det *slutsats* som är ”huvudordet” och *dra* som är ”biordet”. Som Hausmann påpekar, kan detta motiveras på ett synnerligen konkret och påtagligt sätt. Det är lätt att föreställa sig en språkbrukare som söker efter det rätta verbet till substantivet *slutsats*, alltså *dra*. Men det är omöjligt att föreställa sig en språkbrukare som söker efter det rätta substantivet till *dra*. Detta har återigen att göra med ordens kombinerbarhet eller med Hausmanns term *kollokationspotential*.

”Huvudordet” *slutsats* i kollokationen *dra en slutsats* kallas kollokationens *bas* (*Basis*), ”biordet” *dra* för dess *kollokator* (*Kollokator*). Som Hausmann påpekar lyser denna direktionalitet med sin frånvaro i kon-

textualisttraditionen, annat än i en mycket trivial mening. I denna tradition – liksom i Svanlund (2001) – kallas visserligen den ena komponenten i ”kollokationerna” för *node* (*nod*) och den andra för *collocate* (kollokat). Men noden är här helt enkelt det ord i korpusen man väljer att utgå från, t.ex. vid statistiska beräkningar, och kollokatet ett ord som ofta förekommer i detta ords närhet, oavsett ordens status som huvudord resp. biord – eller status som helt orelaterade ord, ej ingående i en verklig kollokation (jfr Sinclair 1966). Med andra ord: termparet *nod/ kollokat* har här ingen *lingvistisk* status.

Hausmanns tankegångar har utvecklats vidare av tyska lingvister som Ulrich Heid (t.ex. 1994) och även harmoniserats med teorin om s.k. lexikala funktioner (se följande avsnitt). I Sverige introducerades kollokationsterminologin av Svensén (1987:93) – med väsentligen systemorienterad innebörd –, huvudsakligen med tanke på dess lexikografiska tillämpningar.¹

2.1.2.2. Teorin om lexikala funktioner

En intressant möjlighet att formalisera kollokationsbegreppet erbjuder teorin om s.k. lexikala funktioner. Den började utvecklas av lingvister i det dåvarande Sovjetunionen på 1960-talet och presenterades för en västerländsk publik på 1970-talet och – kanske mest utförligt – i Mel’chuk & Zholkovskij (1984). Sedan dess åtnjuter den en växande popularitet och har inspirerat såväl teoretisk lingvistisk forskning som praktiska tillämpningar i form av konstruktionsordböcker.

En lexikal funktion (LF) kan beskrivas som en semantisk relation som är tillräckligt allmän för att råda mellan ett tämligen stort antal ordpar. Liksom en matematisk funktion har en lexikal funktion en sorts ”oberoende variabel” och ”värden” som är beroende av denna. Men både den oberoende variabelns värde och funktionens värde är i detta fall i allmänhet ord (eller i vissa fall fraser resp. morfem).

¹ Det är nämligen en mycket intressant metalexikografisk fråga under vilket uppslagsord exempelvis kollokationen *dra en slutsats* ska stå. Den absolut viktigaste regeln, som Hausmann också formulerar, är att kollokationen ovillkorligen ska återfinnas under *basen* i en aktiv ordbok, t.ex. en konstruktionsordbok. I en sådan ordbok måste man därför kunna hitta kollokationen *dra en slutsats* under uppslagsordet **slutsats**.

Det kan nämnas att Svensén använder termen *kollokat* som motsvarighet till det engelska *collocate* eller Hausmanns *Kollokator*. För egen del tycker jag att termen *kollokator* är att föredra, dels därför att denna term tydligare signalerar att det rör sig om ett enskilt, individuellt ord, dels därför att det rent principiellt bör vara en fördel att den är mer lik den tyska termen som den – i varje fall i min, och kanske också i Svenséns, framställning – betydelsemässigt ligger närmast.

En av de enklaste och mest kända lexikala funktionerna, **Magn**,¹ kan illustrera själva grundidén. Funktionen **Magn** uttrycker den semantiska relationen 'hög grad, myckenhet, intensitet', i synnerhet mellan ett substantiv och ett adjektiv eller mellan ett verb (eller ett adjektiv) och ett adverb. Hur uttrycker man exempelvis idén 'myckenhet' (belägenhet "i övre delen av skalan") hos *temperatur*, *feber*, *vind* resp. *sjukdom*? Svaret är: i det första och andra fallet med adjektivet *hög*, i det tredje fallet med något av adjektiven *hård*, *stark* eller *kraftig* och i det fjärde fallet med hjälp av något av adjektiven *svår* eller *allvarlig*. Detta kan då formaliseras på följande pseudomatematiska sätt (jfr, från matematiken: om funktionen f är x^2 så är $f(2)=4$, $f(3)=9$ etc.):

Magn (temperatur) = hög

Magn (feber) = hög

Magn (vind) = hård, stark, kraftig

Magn (sjukdom) = svår, allvarlig

Vad har detta med kollokationsdiskussionen att göra? Om man accepterar att ordförbindelserna *hög temperatur*, *hög feber*, *hård vind*, *stark vind*, *kraftig vind*, *svår sjukdom* och *allvarlig sjukdom* är kollokationer, så är det uppenbart att den "oberoende variabeln" (*temperatur* etc.) är kollokationernas bas och "funktionsvärdena" (*hög* etc.) deras kollokatorer. En poäng är alltså att direktionaliteten i kollokationerna kan uttryckas på ett åskådligt sätt. En annan poäng är att LF-notationen tydliggör parallellismen mellan fraser som *hög feber* och *hård vind*, eller, annorlunda uttryckt, att den semantiska relationen mellan *hög* och *feber* är densamma som mellan *hård* och *vind*.

Men en ännu mycket större poäng kan åtminstone anas. Kan det möjligen vara så att alla, eller i varje fall många, kollokationer kan beskrivas med hjälp av lexikala funktioner, alltså egentligen i termer av välbestämda semantiska relationer? För att kunna antyda ett svar på den frågan behöver vi se en aning närmare på LF-idén.

Enligt Mel'chuk & Zholkovskij (1984) finns drygt 50 enkla lexikala funktioner (i stort sett oberoende av språk). Dessa har förtecknats och diskuterats i Mel'chuk & Zholkovskij (1984) och i åtskilliga senare artiklar. Ytterligare några har "upptäckts" sedan 1984, så att numera ett sextiotall allmänna semantiska relationer erkänns som lexikala funktioner. Som ofta påpekats, kan man skilja mellan två slag av lexikala funktioner, *syntagmatiska* och *paradigmatiska*. Funktionen **Magn** tillhör den förra typen, och det är i första hand den som är relevant i kollokationsdiskussionen. Vi ska emellertid också helt kort se på några

¹ I LF-traditionen är det – av någon anledning – brukligt att markera beteckningarna på de lexikala funktionerna med fetstil, en konvention som även följs i denna rapport.

viktiga lexikala funktioner av den paradigmatiska typen, mest som ytterligare en illustration av LF-idén och LF-notationen.

Några av de viktigaste semantiska relationerna i många språk råder mellan verb och motsvarande verbalsubstantiv, främst nomen actionis (aktionssubstantiv) och nomen agentis (aktörssubstantiv) men i viss mån även nomen patientis ("objektet" för verbhandlingen, även om detta sällan motsvaras av ett lexikaliserat uttryck i svenskan). Det är rimligt att hävda att dessa tre semantiska relationer är tämligen konstanta – sålunda att förhållandet mellan *mobba* och *mobbning* är detsamma som mellan *skjuta* och *skjutning*. Med LF-notation uttrycks dessa relationer med funktionerna S_0 , S_1 resp. S_2 (indexsiffrorna anger "aktantnummer"; ettan anger "första aktanten" = (djup)subjektet, tvåan andra aktanten = (djup)objektet; jfr nedan):

S_0 (mobba) = mobbning, mobbande
 S_0 (skjuta) = skjutning, skjutande
 S_1 (mobba) = mobbare
 S_1 (skjuta) = skytt
 S_2 (konfirmera) = konfirmand
 S_2 (analysera) = analysand

Som S_2 (mobba) fungerar *mobbningsoffer* eller *(den) mobbad(e)*, men det är uppenbart att svenskan ofta saknar i varje fall en lexikaliserad avledning för 'nomen patientis'. Suffixet *-and* kan någon gång användas vid verb på *-era*, men dess produktivitet är ringa.

Efter denna utveckling återvänder vi till lexikala funktioner av den syntagmatiska typen. Vi diskuterar huvudsakligen sådana lexikala funktioner som ger kollokationer av typen verb + substantiv till resultat och utgår från standardexemplet *dra en slutsats*.

Finns det kollokationer som visar samma semantiska relation mellan bas och huvudord som kollokationen *dra en slutsats*? Ja, det får man nog säga; några exempel är *bjuda/göra motstånd*, *iakta tystnad*, *begå självmord*, *göra ett försök*, *ställa en fråga* och *ta en promenad*. Gemensamt för dessa kollokationer är att verbet, kollokatoren, uttrycker den tämligen abstrakta idén 'få till stånd, åstadkomma, genomföra' eller ibland 'vara i ett tillstånd av'. Vidare tar verbet det logiska subjektet (den första aktanten) till bassubstantivet (*slutsats*, *motstånd* etc.) som subjekt. Denna ytterst centrala semantiska relation motsvaras av den lexikala funktionen **Oper**₁, där indexsiffran 1 står för "första aktanten". Sålunda får vi:

Oper₁ (slutsats) = dra
Oper₁ (motstånd) = bjuda, göra
Oper₁ (tystnad) = iakta
etc.

Långt mindre viktig – i varje fall i svenskan – än funktionen **Oper**₁ är den lexikala funktionen **Oper**₂. Den saknar ofta ett lexikaliserat uttryck i svenskan, kanske eftersom svenskan är ett ”subjektorienterat” språk. I detta fall är kollokatorverbets subjekt det logiska objektet (eller ”andra aktanten”) till bassubstantivet (därav indexsiffran 2). Jfr

Oper₁(undervisning) = ge, meddela
Oper₂(undervisning) = få, åtnjuta

Det finns ytterligare ett sätt att bilda meningar där den givna basen ingår: bassubstantivet kan i vissa fall självt fungera som subjekt. Också här råder restriktioner beträffande verbvalet; det heter t.ex. mest idiomatiskt *tystnad råder* (eller kanske *härskar*). Motsvarande lexikala funktion har beteckningen **Func** (med olika index); sålunda är **Func**₀(tystnad) = råda, härska.

Det finns ett trettiotal enkla lexikala funktioner av den syntagmatiska typen. Vi ska inte ta upp fler av dem här eftersom de inte kommer att vara relevanta i uppsatsens empiriska del. Däremot ska ytterligare en viktig komponent i LF-modellen nämnas: förekomsten av komplexa lexikala funktioner. Betrakta fraserna *gå till anfall* och *falla i sömn*. De har en inkoativ betydelse och kan därför lösas upp i enklare delar: *börja genomföra anfall* resp. *börja vara i tillståndet sömn*. Den inkoativa betydelsen uttrycks i LF-modellen med den lexikala funktionen **Incep** (som sällan förekommer självständigt), och eftersom fraserna *genomföra anfall* och *vara i tillståndet sömn* uppstår genom att funktionen **Oper**₁ får verka på basorden *anfall* resp. *sömn*, får vi:

IncepOper₁(anfall) = gå till (jämte *inleda*)
IncepOper₁(sömn) = falla i

Det finns givetvis en lexikal funktion, **Fin**, som på motsvarande sätt uttrycker att något slutar eller avbryts. Sålunda kan frasen *komma ur humör* beskrivas: komma ur = **FinOper**₁(humör). En annan lexikal funktion som ofta kombineras med andra lexikala funktioner är **Caus**, som uttrycker att något orsakas eller ”kauseras”.

LF-modellen erbjuder utan tvekan ett kraftfullt redskap för beskrivning av de kombinatoriska aspekterna av ett språks ordförråd, inte minst tack vare möjligheten att bilda komplexa lexikala funktioner. Otvivelaktigt kan många viktiga kollokationer analyseras med hjälp av lexikala funktioner, av vilka en av de allra viktigaste är **Oper**₁-funktionen. Frågan är hur stor del, givet en rimlig definition av kollokationsbegreppet. Den frågan återkommer vi till i avsnitt 2.2 nedan.

I ett avseende ger LF-modellen möjligen inte en helt realistisk spegling av ordförrådets kombinatoriska aspekter. Genom analogin med

matematiska funktioner kan man suggeras att tro att det, givet en viss lexikal funktion, finns ungefär lika många olika kollokatorer ("funktionsvärden") som basord. Eller annorlunda uttryckt: att det normala skulle vara att kollokatorn till ett givet basord är helt arbiträr eller oförutsägbar. Så är naturligtvis inte fallet; det finns betydande regelbundenheter och inslag av förutsägbarhet bland ett språks kollokationer. Exempelvis är **Magn**-funktionens värde i många, kanske tusentals, fall *stor* eller *hög*. Om vidare basen i kollokationer av **Oper**₁-typ har betydelsekomponenten 'klandervärd handling', är kollokator verbet nästan alltid *begå*. På senare tid har man också inom LF-teorin intresserat sig mer och mer för dessa regelbundenheter (t.ex. Mel'chuk & Wanner 1996). En större svensk undersökning – visserligen formellt utanför LF-traditionen – som dokumenterar förutsägbarheten hos en viss typ av kollokatorverb (givet vissa semantiska egenskaper hos basorden) är Ekberg (1989). Vi återkommer till den i kap. 3.

2.1.2.3. Förenklade versioner av LF-modellen

Trots LF-modellens sinnrikhet har man inte lyckats producera en någorlunda fullständig ordbok som fullt ut baseras på den. Mel'chuk & Zholkovskij (1984) är visserligen en sorts ordbok, men en ordbok med bara drygt 100 uppslagsord – alltså snarast en sorts demo-ordbok. En heltäckande konstruktionsordbok för ett språk bör troligen innehålla inemot 10 000 artiklar. Ungefär så många uppslagsord har den relativt lite strukturerade *Svensk handordbok* och den långt mer strukturerade – och indirekt kanske LF-inspirerade – isländska *Orðastaður*.

Ett lyckat försök att i begränsad utsträckning tillämpa LF-modellen är den engelsk-amerikanska *The BBI combinatory dictionary of English*. Ordboksartiklarna är i viss mån disponerade efter lexikala funktioner, och de viktigaste lexikala funktionerna är representerade. Dessutom görs en tydlig åtskillnad mellan kollokations- och valensupplysningar (fraser av valenstyp går under beteckningen *grammatiska kollokationer*).

Både **Magn**- och **Oper**-funktionen är väl representerade i BBI-ordboken, i allmänhet under ett förutsägbart siffermoment. Sålunda hittar man kollokationer av **Oper**-typ under 1, men inte bara dessa kollokationer utan även andra typer. Kollokationer av **Magn**-typ återfinns, tillsammans med andra kollokationer av typen Adj+Subst, i princip – men likväl inte alltid – under 3. Denna något selektiva tillämpning av LF-modellen har kritiserats (se bl.a. Gellerstam et al 1992, Fontenelle 1994), men på det hela taget verkar BBI-ordboken vara en rimlig kompromiss mellan teoretisk renlärighet och praktiskt betingade krav (läsvänlighet m.m.). Möjligen är BBI den hittills bäst strukturerade

konstruktionsordboken på något språk, kanske i så fall i konkurrens med *Orðastaður*.

2.1.2.4. Systemorienterad svensk kollokationsforskning inom och utanför LF-paradigmet

I Sverige har intresset för LF-modellen hittills veterligen varit ganska ljust, i varje fall inom nordistiken. En lite större, men hittills otryckt, undersökning av förändringar bland kollokationer av **Magn**-typ är Tingsell (2000). En delvis LF-orienterad studie med datalingvistisk infallsvinkel är Dura (1997). Mindre arbeten som i någon mån tangerar LF-frågor är Gellerstam et al (1992) och Malmgren (1997, 1999). Utanför den svenska nordistiken finner man en ingående diskussion av LF-teorin i ett germanistiskt arbete, Haglund-Dragić (1992).

Det finns också viktiga systematiska studier av kollokationer som i praktiken ligger mycket nära LF-paradigmet, även om de använder en annan begreppsapparat, och i själva verket inte ens termen *kollokation*. Sålunda jämför Persson (2000) tyska och svenska kollokatorverb som ingår i "kausativa" kollokationer (*bringa till insikt = få (ngn) att ha insikt*, varför *bringa (till) = CausOper₁(insikt)*). Och på liknande sätt undersöker Ekberg (1989) systematiken bland kollokatorverben i "in-koativa" kollokationer (*falla i sömn = börja vara i tillståndet sömn*, varför *falla = IncepOper₁(sömn)*).¹ Perssons och Ekbergs arbeten kommer att utgöra utgångspunkter för två av de tre empiriska delstudierna i kap. 3.

2.2. Ett definitionsförsök

Vi har sett på två i princip helt olikartade sätt att uppfatta kollokationsbegreppet. Oavsett vilken uppfattning man ansluter sig till är det uppenbart att det är olyckligt att en term har en oprecis innebörd. Termförbistringen finns och vållar problem i varje fall inom svenskspråkig, tyskspråkig och engelskspråkig lingvistik (jfr Svensén vs Svanlund, Hausmann vs Lehr, Benson vs Kjellmer). Vi har också sett att det finns gradskillnader i den kontextualistiska traditionen; från extremt frekvensorienterade kollokationsuppfattningar till uppfattningar som vill göra åtskillnad mellan helt tillfälliga och mer frasliknande ordpar, ofta med hjälp av något grammatiskt filter.

¹ Mel'chuk & Wanner (1996) är faktiskt i det närmaste en LF-pendang till Ekberg (1989), jfr nedan.

Naturligtvis kan man säga att termen *collocation* myntades av en kontextualist och att kontextualisterna därför borde ha tolkningsföreträde. Mot det kan dock anföras att kontextualisterna aldrig gav en mer precis definition av termen. Vidare torde det vara så att en term som *kollokation* skapar förväntningar om någon sorts lingvistiskt, och inte bara statistiskt, innehåll. Och slutligen är det ovedersägligen så att det teoretiskt intressantaste arbetet under de senaste decennierna har utförts inom ramen för den systemorienterade kollokationsuppfattningen, främst kanske med anknytning till LF-teorin.

Därför menar jag att det vore önskvärt att den svenska termen *kollokation* enbart användes på det systemorienterade sättet, ungefär som i Svensén (1987). Därifrån till en strikt definition är vägen dock lång, och i den här uppsatsen kan vi bara ta några steg i riktning mot en sådan.

Kan vi finna en – i princip frekvensoberoende – definition som accepterar *dra en slutsats* och *bjuda motstånd* men inte *köpa en bok* och *resa till landet* som kollokationer? Om vi tillåter oss att provisoriskt införa termen *prototypiska kollokationer*, så torde en vanlig intuition om sådana kollokationer vara att den ena komponenten i dem – kollokatorn – inte är förutsägbar. Det är ofta fråga om ett relativt betydelseomt verb, en sorts platshållare, och det kunde s.a.s. lika gärna varit ett annat verb som fyllt denna plats. Det verb som ändå ofta är det enda som fungerar och är idiomatiskt korrekt kan alltså synas helt arbiträrt. På andra språk kan det – mutatis mutandis – ofta vara helt andra verb som fungerar som platshållare; prototypiska kollokationer orsakar alltså ofta översättningsproblem. Det minsta man kan säga är att kollokatorverbet i en prototypisk kollokation ofta inte används i sin grundbetydelse, och gärna i en mycket förbleknad betydelse. Ibland, men långt ifrån alltid, kan man ana en sorts metaforik, t.ex. i kollokationen *falla i sömn*.

Däremot har den andra komponenten i en prototypisk kollokation, basen, vanligen sin normala betydelse (eller en av sina normala betydelser). Trots att kollokatorn ofta är oförutsägbar, är kollokationer därför i allmänhet lätta att *förstå*. Med ett språkbruk inspirerat av metalexikografisk teori kan man säga att kollokationer ofta ger upphov till produktionsproblem men sällan till receptionsproblem. Här är en viktig skillnad mellan kollokationer och idiom. De senare är per definition ogenomskinliga. En annan viktig skillnad är den direktionalitet som utmärker kollokationerna men inte idiomerna. Hos idiomerna finns ingen motsvarighet till kollokationernas bas och kollokator; inget av leden i ett idiom kan normalt sägas vara mer prominent än något annat led.

I en prototypisk kollokation tillhör vidare både basen och kollokatorn någon av de öppna ordklasserna. Basen är oftast ett substantiv, adjektiv eller verb, kollokatorn ett substantiv, adjektiv, verb eller adverb. Detta är inte helt oomstritt; det är också vanligt (BBI, Svensén 1987) att tala om *lexikala kollokationer* (där komponenterna hör till de öppna ord-

klasserna) och *grammatiska kollokationer* (där basen tillhör en öppen ordklass men kollokatorn en sluten). Mycket talar dock för att grammatiska kollokationer är något helt annat än lexikala kollokationer och bäst betraktas som valensfenomen.

Det är nu dags att återvända till frågan om alla kollokationer kan beskrivas med hjälp av (syntagmatiska) lexikala funktioner. Mel'chuk (1996:88) tar själv upp denna fråga:

What is the relation between LF expressions and collocations, which are so heatedly debated in phraseological research? The answer is that the set of LF expressions (här avses nog *syntagmatic LF expressions*, min anm.) is a subset of collocations. In other words, all LF-covered phrases are collocations, but some collocations cannot be described by LFs.

Mel'chuk ger sedan några exempel på kollokationer som inte är LF-uttryck. De är alla relaterade till problem (idiosynkrasier) med anknytning till bassubstantivets aktantuppsättning (ungefär av samma typ som *konsulterande expert*). Frågan är om den exempelsamlingen är uttömmande.

De ca 30 enkla och de långt fler komplexa lexikala funktionerna är ett utomordentligt kraftfullt redskap för att generera kollokationer. Man kan anta att varje viktig semantisk relation mellan bas och kollokator motsvaras av en enkel eller en komplex lexikal funktion. Det finns emellertid ett par krav på en lexikal funktion som inte självklart har sin motsvarighet i liknande restriktioner på kollokationer (jfr Mel'chuk 1996:41ff). För det första ska det finnas ett tämligen stort antal olika ord som kan utgöra "värden" på den "oberoende variabeln" – eller med andra ord: den semantiska relationen som en lexikal funktion står för ska gälla för ett relativt stort antal ordpar (bas-kollokator). För det andra krävs av en lexikal funktion, att den ska kunna anta ett någorlunda stort antal olika "värden", dvs. att kollokatorn inte hela tiden är samma ord, eller ett bland ett litet fåtal ord.

Hur stämmer detta med våra intuitioner om kollokationer i allmänhet och prototypiska kollokationer i synnerhet? Vi börjar med det andra kravet. Antag att den lexikala funktionen **Oper**₁ endast hade "värdet" *göra* i svenskan, så att det bara kunde heta *göra (=dra) en slutsats, göra motstånd, göra (= iaktta) tystnad, göra (=hålla) ett tal* etc. Skulle vi i så fall vara benägna att beteckna dessa fraser, med helt förutsägbart verb, som kollokationer? Jag tror inte det. Så långt stämmer alltså restriktionerna på lexikala funktioner med våra intuitioner om kollokationer.

Men antag att en väldefinierad semantisk relation gäller mellan bara några få ordpar (bas-kollokator-kandidater). Jag är inte säker på att vi skulle vilja avstå från beteckningen *kollokation* i det fallet, om någon eller några av kollokator-kandidaterna var oförutsägbar. Frasen *kasta (ngn) i fängelse* kan möjligen inte beskrivas med hjälp av en lexikal

funktion, men nog skulle vi tycka att den kvalificerar sig för beteckningen *kollokation*?

Det finns ytterligare ett problem. Det kan vara så att en mycket stor del av en lexikal funktions värden är förutsägbara och upplevs som triviala. Så kan det vara med ”värdet” *stor* hos funktionen **Magn**. Om vi antar att basen är olika substantiv för känslor, så ingår *stor* nästan alltid bland de möjliga kollokatorerna, ofta tillsammans med något annat och kanske lite mindre färglöst adjektiv. Sålunda är kanske **Magn**(oro) = djup, stor, **Magn**(sorg) = djup, stor, **Magn**(glädje) = innerlig, stor, **Magn**(vrede) = helig, stor. Trots att det finns ett stort antal olika adjektiv som kan utgöra ”funktionsvärden”, så finns det ett som nästan alltid fungerar hyggligt. Är det säkert att vi vill beteckna motsvarande fraser som kollokationer? Är det inte åtminstone så att vi gärna vill se *djup sorg* och *innerlig glädje* åtminstone som mer prototypiska kollokationer än *stor oro* och *stor glädje*?

Diskussionen leder fram till följande krav på en tvåordsfras som gör anspråk på att kvalificera sig för beteckningen *kollokation* (kraven, med undantag för 1 och 2, är inte absoluta; ju fler som uppfylls, desto mer prototypisk kollokation):

1. Frasen ska ha en intern struktur med semantiskt huvudord (bas) och biord (kollokator). Nexusförbindelser godtas alltså inte, inte heller samordningar (*hus och hem*).
2. Både basen och kollokatorn ska tillhöra någon av de öppna ordklasserna.
3. Basordet har normalt sin grundbetydelse, eller någon av sina grundbetydelser.
4. Kollokatorn har ofta inte sin grundbetydelse, eller någon av sina grundbetydelser. Den är gärna i viss mån oförutsägbar och vid översättning till ett annat språk motsvaras den ofta av ett helt annat ord.
5. Frasen ingår gärna i en grupp av fraser med samma semantiska relation mellan bas och kollokator. Den kan då beskrivas med någon lexikal funktion. Om inte frasens kollokator själv är oförutsägbar, så bör det finnas andra kollokatorer i frasgruppen som är det.
6. Frasen är normalt lätt att förstå men ofta svår att producera.
7. Frasen behöver *inte* vara frekvent i *någon* korpus.

3. Några kollokationstyper i ett diakront perspektiv

3.1. Inledning

I detta avsnitt ska tre olika kollokationstyper, samtliga av typen verb (kollokator) + substantiv (bas), studeras, främst från diakrona utgångspunkter. Den fråga som närmast intresserar oss är om viktiga kollokatorverb i de olika kollokationstyperna tillkommit eller försvunnit, eller fått ökad resp. minskad frekvens (eller kollokationspotential) under de senaste 200 åren. Det måste dock sägas, att datainsamling av detta slag även i välstrukturerade korpusar är mycket arbetskrävande och att vissa resultat får ses som preliminära. Det är bl.a. därför jag i två av de tre studierna väljer kollokationstyper som möjliggör utnyttjande av befintliga ”kollokationskorpusar”.

För min egen datainsamling kommer jag mest att använda Språkbankens korpusar. De täcker perioden efter 1965 på ett tillfredsställande sätt (Press65, Press76 etc.), men perioden 1800–1965 mer sporadiskt. Vid jämförelser kommer jag ofta att använda två jämnstora romanmaterial, ett från 1980–81 (”Bonnierromaner II”, betecknas här RomN) och ett äldre (”Äldre svenska romaner”, betecknas RomG). Det senare materialet täcker perioden 1835–1940, dock med tyngdpunkten på 1800-tal och tidigt 1900-tal. Även SAOB kommer att användas i ganska stor utsträckning.

Den första kollokationstypen är den som Ekberg (1989) undersöker, alltså typen *falla i sömn*, eller med LF-notation kollokationer av typen **IncepOper₁** (i någon mån också **FinOper₁**). Den andra typen, kausativa kollokationer (främst **CausOper₁**), undersöks, från kontrastiva utgångspunkter, i Persson (2000). Den kommer att spela en underordnad roll i min framställning; man kan nog säga att det viktigaste redan är sagt här. Den tredje och största undersökningen gäller den rena (inte ingressiva eller egressiva) **Oper₁**-funktionen och undersökningen inriktar sig alltså på (förändringar bland) kollokationer som *begå självmord* och *iakta tystnad*.

3.2. Kollokationer av typen *falla i sömn*

3.2.1. Ekbergs och Mel’chuk & Wanners studier

Ekberg (1989) är en studie av en välbestämd delmängd av kollokationer av framför allt **IncepOper₁**-typ, eller, med Ekbergs egen terminologi,

abstrakta övergångsfraser. Den första avgränsningen gäller bassubstantivet: det måste vara ett s.k. predikatssubstantiv, dvs. man måste kunna tänka sig en aktant eller ett ”djupsubjekt” till bassubstantivet och detta djupsubjekt ska dessutom ha en mänsklig referent och vara identiskt med kollokatorverbets subjekt. Uttryck som klarar dessa villkor är t.ex. *gå till anfall* och *falla i sömn* – djupsubjektet till *anfall* och *sömn* har normalt mänskliga referenter som är identiska med subjekten till *gå* och *falla*. Uttryck som faller utanför Ekbergs undersökning är t.ex. *falla i onåd* och *komma i tidsnöd*. I det första fallet är djupsubjektet till *onåd* inte identiskt med djupsubjektet till *falla* (med LF-notation är det fråga om en **IncepOper**₂-kollokation), och i det andra fallet har vi inte att göra med ett predikatssubstantiv – inget djupsubjekt är tänkbart (Ekberg 1989:12f.).

Den andra avgränsningen innebär att de abstrakta övergångsfraserna ska vara lexikaliskt enhetliga, vilket, som Ekberg (1989:17) påpekar, i stort är liktydigt med att bassubstantivet ska stå – eller kunna stå – i obestämd och artikellös form, som i frasen *falla i sömn*. Därmed bortfaller fraser med t.ex. substantivet *situation*, som visserligen kan ingå i uttryck av typen *komma i en svår situation* men inte i uttrycket **komma i situation*.

Slutligen begränsar Ekberg undersökningen till fraser med något av kollokatorverben *falla*, *råka*, *gå* eller *komma*, följt av preposition och predikatssubstantiv. Enligt Ekberg (1989:19) är dessa verb ”de i särklass mest frekventa verben i abstrakta övergångsfraser”.

Med utgångspunkt i en korpus med 281 abstrakta övergångsfraser som uppfyller de givna villkoren kan Ekberg så formulera viktiga regler för hur verb- och prepositionsval styrs av bassubstantivets semantiska kategori och hur det självt styr övergångsfrasens aktionsart. Central för undersökningen är uppdelningen av bassubstantiven på åtta olika semantiska fält, bl.a. EMOTION, KONFLIKT och VERBAL KOMMUNIKATION (jfr nedan 3.4.2.3). Genom att undersökningen begränsas till de fyra verben *falla*, *råka*, *gå* och *komma* blir det dock, såvitt jag förstår, knappast möjligt att komma fram till heltäckande generaliseringar om abstrakta övergångsfraser, och dessutom spelar andra verb kanske en något viktigare roll än Ekberg hävdar (1989:19; jfr nedan). Det tycks inte heller vara alldeles klart hur de 281 fraserna i korpusen har valts ut (på grundval av bassubstantivens frekvens eller med hjälp av något annat kriterium?).

Likväl är Ekbergs studie, liksom den närbesläktade LF-studien Mel’chuk & Wanner (1996), en övertygande demonstration av fruktbarheten i systemorienterade kollokationsstudier. Mel’chuk & Wanner, vars studie gäller tyskan, utgår från de 40 mest frekventa substantiven från fältet EMOTION, alltså ett av Ekbergs åtta fält, och studerar deras kombinerbarhet med 25 möjliga kollokatorverb. Tio lexikala funktioner

undersöks, varav **IncepOper₁** är en. Resultaten presenteras bl.a. i form av förkortade ”ordboksartiklar” av LF-typ om de 40 substantiven och i form av matriser med 40x25 positioner. Ett utdrag ur en av ”ordboksartiklarna” och ett fragment av en av matriserna kan ge en uppfattning om den enorma komplexitet i lexikonet som demonstreras i uppsatsen.

FIGUR 1. En förenklad LF-artikel om *Aufregung* ’upprördhet’
(Mel’chuk & Wanner 1996:264)

FIGUR 2. Tyska emotionssubstantivs kollokatorverb vid lexikala funktioner av **Oper₁**-typ; 1=**Oper₁**, 2=**IncepOper₁**, 3=**Caus₂Oper₁** (Mel’chuk & Wanner 1996:226)

I matrisen i figur 2 ger kolumnerna under 2, som alltså motsvarar den lexikala funktionen **IncepOper₁**, möjlighet till direkt jämförelse med svenskan tack vare Ekbergs data (Ekberg 1989:54 och 167ff.). Notera Ekbergs långtgående semantiska finindelning:

FIGUR 3. Emotionssubstantiven i Ekberg (1989) och deras kombinerbarhet med verben *falla*, *komma*, *gå* och *råka* (markerade som index f, k, g, r vid substantiven; u=*ur*, t=*till*)

Det framgår t.ex. att det tyska *in Panik geraten* (*geraten*≈*råka*) motsvaras av det svenska *råka i panik*, att det tyska *in Staunen geraten* motsvaras av svenskans *falla i förundran* samt att tyskan saknar en övergångsfras som motsvarar svenskans *falla i sorg*. En skillnad mellan svenskan och tyskan av mer generell räckvidd framgår också av figur 2 och 3, nämligen att svenskans viktiga övergångsverb *falla* inte motsvaras av ett tyskt övergångsverb *fallen* (i själva verket användes *fallen* i äldre tyska som övergångsverb, men i modern tyska är denna användning ytterst marginell¹).

3.2.2. *Abstrakta övergångsfraser: förändringar under 1800- och 1900-talet*

3.2.2.1. *Minskande användning av falla och (för)sjunka?*

Efter denna relativt utförliga presentation av Ekberg (1989) och Mel'chuk & Wanner (1996) ska vi nu, med hjälp av Ekbergs material, något studera stabiliteten över tid hos övergångsfraserna och i synnerhet deras verbkomponenter (som här ibland förenklat kallas *abstrakta övergångsverb*, eller bara *övergångsverb*). Eftersom intresset bl.a. inriktas på hur kollokatorverb blir föråldrade och ersätts med andra verb, ligger det nära till hands att först leta efter fraser i Ekbergs material som i någon mån gör ett obsolet intryck.

En indikation på detta är att Ekberg funnit belägg endast i äldre ordböcker (SAOB, Östergren, Svensk Handordbok) och inte i de moderna

¹ För denna upplysning tackar jag prof. Sven-Gunnar Andersson.

korpusarna i Språkbanken. Det gäller fraser som *falla i fångenskap*, *falla i frestelse*, *falla i förtjusning*, *falla i förvåning*, *falla i grubblerier*, *falla i misströstan*, *falla i raseri*, *falla i sorg*, *falla i svårmod*, *falla i tro*, *falla i yrsel*, *komma i bekantskap (med)*, *komma i fiendskap*, *komma till förnuft*, däremot knappast några fraser med *gå* och *råka*. Ytterligare några *falla*-fraser är belagda en enda gång i moderna autentiska material och gör även de ett udda intryck: *falla i kärlek*, *falla i tigande*, *falla i konvulsioner*.

En försiktig hypotes skulle kunna vara att *falla*:s betydelse som kollokatorverb i abstrakta övergångsfraser har minskat under 1900-talet – i så fall en utveckling som är parallell med utvecklingen i tyskan, även om den tycks vara senare i svenskan. Särskilt tycks detta gälla övergångsfraser i fältet EMOTION, där en alternativ konstruktion med *gripas av* ofta verkar mer idiomatisk: *gripas av förtjusning*, *gripas av misströstan*, *gripas av raseri*, *gripas av svårmod*, *gripas av (eller fatta) kärlek*. En kontroll i det äldre och det nyare romanmaterialet ger visst stöd åt hypotesen. Antalet fraser med *falla* (inklusive böjningsformer) i i kombination med något av Ekbergs predikatssubstantiv är 39 i det äldre romanmaterialet (1835–1940) och 30 i det nyare (1980–81). Omvänt är antalet fraser med *gripas av* i kombination med något av Ekbergs substantiv endast 3 i det äldre materialet och 20 i det nyare. *Gripas (av)* förekommer också som kollokatorverb till en mängd substantiv som inte förekommer i Ekbergs material trots att de tycks uppfylla kraven, t.ex. *entusiasm*, *förfäran*, *förvirring*, *hysteri*, *skräck*, *ångest*.¹ Man vågar nog dra slutsatsen att *gripas (av)* troligen har ökat i betydelse som kollokatorverb i abstrakta övergångsfraser och i åtskilliga övergångsfraser, särskilt i kombination med bassubstantiv från fältet EMOTION, ersatt *falla*, vars betydelse allmänt verkar ha minskat något.

Ett par inte oviktiga verb som faller utanför Ekbergs undersökning är *sjunka* och i synnerhet *försjunka*. Liksom *falla* betecknar de i grundbetydelsen nedåtriktad rörelse och det är därför naturligt att de delvis kombineras med samma substantiv som *falla*. Det enkla *sjunka* är dock belagt som abstrakt övergångsverb endast i det äldre romanmaterialet (*sjunka i dvala*, *sjunka i tankar*, *sjunka i hänryckning*), medan *försjunka* är väl belagt i båda materialen (*försjunka i funderingar*, *bön*, *begrundan*, *grubbel*, *kval* etc.). Intrycket är dock att betydelsen av *försjunka*, liksom av *sjunka*, har minskat.

¹ Likaså saknas *glädje*, medan *sorg* är med. *Glädje* liksom de flesta av de övriga ej medtagna substantiven tycks inte kunna kombineras med något av verben *falla*, *gå*, *komma* och *råka*, och man kan förmoda att detta är skälet till att de uteslutits. Men i så fall verkar det vanskligt att av materialet dra slutsatsen att dessa fyra verb är ”de i särklass mest frekventa verben i abstrakta övergångsfraser” (Ekberg 1989:19).

3.2.2.2. Råka i konkurrens med hamna

Tre av Ekbergs fyra verb, *komma*, *råka* och *falla*, markerar ofta icke-intentionell övergång (*råka i bråk*). Här tycks en förändring ha inträffat under de senaste decennierna; framför allt *råka* har fått konkurrens av ett nytt kollokatorverb, *hamna*. Verbet *hamna* har över huvud taget fått ett starkt uppsving under 1900-talet, dels i den konkreta (men utvidgade) betydelsen 'ofrivilligt komma (till)' (*han hamnade i finkan*), dels med överförd betydelse om abstrakt förflyttning (*hamna i en svår situation*), dels slutligen som kollokatorverb i övergångsfraser av Ekbergs typ (*hamna i slagsmål*). Den överförda betydelsen finns redan på 1800-talet (SAOB har ett belägg från 1842), om än sparsamt. Användningen i abstrakta övergångsfraser kan däremot inte beläggas ens i Press65 och Press76, men förekommer i Press87 och är vanlig i Press 98. Jfr antalet *råka i* och *hamna i* (jämte alla böjningsformer av verben¹) i fraser med något av Ekbergs predikatssubstantiv (PS) i Press87 och Press97:

	råka i + PS	hamna i + PS
Press87	8	6
Press97	14	31

Några av *hamna*-fraserna i Press97 är *hamna i konflikt*, *hamna i opposition*, *hamna i slagsmål* och *hamna i strid*. Det är tydligen så att Ekbergs påstående om dominansen för verben *falla*, *komma*, *råka* och *gå* troligen är korrekt vad gäller 70-talssvenska (70-talet är i praktiken den senaste period hennes material täcker),² men att förhållandena är förändrade i 90-talssvenskan: här är *hamna* snarast frekventare än *råka* som övergångsverb. Noteras kan också, att t.o.m. en mycket fast fras som *råka i luven (på varandra)* på senare tid fått konkurrens av *hamna i luven (på varandra)*.

3.2.2.3. Skrida i konkurrens med gå

I många av *gå*-fraserna i Ekbergs material kunde verbet *gå* tidigare bytas ut mot verbet *skrida*. I SAOB finner man t.ex. *skrida till revision* 1640 (S4805) och *skrida till våldsamerheter* 1832 (S4805).³ I RomG

¹ Jag har dock inte aktivt försökt hitta motsvarande kollokationer med större kollokationsspann, t.ex. *han hamnade ofta i bråk*.

² Vi bortser från *gripas (av)* som kanske uteslutits på särskilda grunder (icke-rumslig grundbetydelse?).

³ Årtalen är hämtade från SAOB, liksom i fortsättningen när inget annat sägs. Det är fråga om relativt tillfälliga årtal, inte årtal som gör anspråk på att ge uppgifter om första belägg e.d. I min översikt normaliseras språkproven ortografiskt och den relevanta delen av språkprovet "lemmatiseras" till ett infinitivuttryck, då dess exakta

finner man t.ex. *skrida till anfall* och *skrida till omröstning* vid sidan av det ännu brukliga *skrida till verket*. I Språkbankens Strindbergsmaterial träffar man på *skrida till arbetet*, *skrida till akten* och *skrida till förhandlingar*. Hos Strindberg är övergångsfraser med *skrida* vanligare än övergångsfraser med *gå*.

Som rörelseverb har *skrida* efterhand fått en viss ålderdomlig prägel, något som kan ha bidragit till att det numera sällan används som abstrakt övergångsverb (utom i den stelnade frasen *skrida till verket*).

3.2.2.4. Verbet fatta: minskad betydelse?

En av de något udda fraserna i Ekbergs material är, som vi redan sett, *falla i kärlek*. Den är också bara belagd en gång och möjligen är det fråga om en ren anglicism (<*fall in love*). *Kärlek* har åtminstone två mer idiomatiska kollokatorverb än *falla*, nämligen *gripas (av)* och *fatta*.¹ Det senare verbet tycks inte kunna kombineras med något mer predikatssubstantiv i Ekbergs samling, men om man kompletterar den med substantiv som i sin tur inte kombineras med *falla*, *gå*, *råka* eller *komma*, visar sig *fatta* spela en rätt viktig roll. Dock var den förmodligen större i något äldre svenska än nu; i varje fall tyder nedanstående uppställning på det.

TABELL 1. *Substantiv med fatta som kollokatorverb i IncepOper₁-uttryck*

i äldre romaner (1835–1940)	i nyare romaner (1980–81)
agg	behag
avsmak	förtroende
entusiasm	humör
förtroende	kärlek
hat	medlidande
humör	misstankar
intresse	mod
missnöje	sympati
mod	tycke
motvilja	
sympati	
tillgivenhet	
tycke	
välvilja	
vänskap	

lydelse är av mindre intresse. *Skrida till revision* återgår sålunda på det autentiska språkprovet *Begärte han, Her Lars Sparre ... ville inleggia sine acta ..., för än man skrider till revisionen* etc.

¹ Det är möjligt att **IncepOper₁**-fraser med verben *gripas* och *fatta* inte skulle räknas som abstrakta övergångsfraser i Ekbergs studie. Jag menar dock att de är av stort intresse i sammanhanget.

Fraser som *fatta enthusiasm*, *fatta missnöje*, *fatta tillgivenhet* och *fatta välvilja* accepteras knappast av moderna språkbrukare. Det ser alltså ut som om verbet *fatta*:s kollokationspotential har minskat under 1900-talet.

3.2.2.5. Några andra abstrakta övergångsverb

Vi ska också helt kort se på några abstrakta övergångsverb med mer begränsad användning, nämligen *brista*, *nå* och de kanske helt idiosynkratiska *lägga sig* och *slå (till)*.

Verbet *brista* används – och har troligen använts – nästan enbart i kombination med substantiv som *skratt* och *gråt* och kanske några av deras synonymer (och *tårar*). Partikel verbet *brista ut* har en något bredare användning, t.ex. *brista ut i en suck* (RomG).

Verbet *nå* borde teoretiskt vara en stark konkurrent till *komma till* (i övergångsfraserna *komma till visshet*, *komma till samförstånd*, *komma till enighet* i Ekbergs material kan *komma till* lätt ersättas med *nå*), men i de båda romanmaterialen är det trots allt sällsynt.

Verbet *lägga sig* används (i sportsammanhang) i övergångsfraserna *lägga sig på försvar* och *lägga sig på defensiv(en)*. Den senare frasen är antonym till *gå till offensiv*, som är med i Ekbergs material.

Verbet *slå*, slutligen, används troligen bara i en enda övergångsfras, *slå till reträtt* (troligen efter franskans *battre retraite*). Även här har det viss konkurrens av *gå* (*gå till reträtt* i Ekbergs material).

3.2.2.6. Nya övergångsfraser under 1800- och 1900-talet

Vi ska slutligen göra ett försök att följa framväxten av kollokatorverb till relativt nya bas- eller predikatssubstantiv i Ekbergs samling. Endast drygt 20 av Ekbergs ca 170 primära substantiv har senare förstabelägg än 1800 – ett intressant faktum. Ett av substantiven är belagt första gången 1799 och ett 1792. Åtminstone drygt 20 abstrakta övergångsfraser har sålunda uppstått under den senaste tvåhundraårsperioden. Det bör i gynnsamma fall vara möjligt att studera konkurrensen mellan olika kollokatorverb innan ett av dem kanske avgår med segern. Återigen har jag utnyttjat det äldre romanmaterialet och dessutom Språkbankens Strindbergsmaterial samt en helt ny korpus som etablerats inom ORDAT-projektet och som innehåller stora delar av Svenska Dagbladets Årsbok 1923–45 (SvDÅ). Se tabell 2 på nästa sida.

TABELL 2. *Abstrakta övergångsfraser med ”nya” bassubstantiv i äldre romanmaterial och SvDÅ*

”Nya” bassubstantiv	Kollokationer
aktion (1892)	gå till aktion (1940, SvDÅ)
demonstration (1853)	–
exil (1821)	–
gruff (1881)	–
handgriplighet (1855)	
hänförelse (1819)	råka i hänförelse (Dan Andersson)
hänryckning (1792)	sjunka i hänryckning (Almqvist); sjunka in i hänryckning (Krusenstierna)
koma (1853)	–
konflikt (1811)	komma i konflikt (Söderberg, Koch); råka i konflikt (Strindberg)
kontakt (1812)	komma i kontakt (H. Berger m.fl.) inträda, träda i kontakt (Strindberg)
meningsbyte (1874)	–
obalans (1895)	–
panik (1865)	gripas av panik (Strindberg, Bergman)
polemik (1810)	ingå i polemik (1945, SvDÅ)
provokation (1894)	–
samarbete (1799)	–
samförstånd (1840)	–
strejk (1846)	göra strejk (Strindberg, ännu Koch 1915); gå i strejk (1928, SvDÅ)
ställningstagande (1909)	–
stämmning (1810)	ge sig hän i en stämning (V. Benediktsson)
trans (1911)	–

Resultatet är tyvärr tämligen magert. För det första antyder det att abstrakta övergångsfraser är lite av en bristvara i romaner – och det stämmer nog. Men för det andra visar det att kollokatorverb i många fall kan beläggas först åtskilliga årtionden efter att bassubstantivet introducerats. Och det är kanske rätt naturligt eftersom vi rör oss på ett språkligt område som knappast varit föremål för normering. Det måste i många fall ha rått stor osäkerhet om vilket som var det ”rätta” kollokator verbet, och då gjorde man kanske hellre en omskrivning.

Exemplet *strejk* är intressant. Den nu gängse övergångsfrasen *gå i strejk* kan inte beläggas förrän 1928. Så sent som 1915 skriver Martin Koch alltså *göra strejk*, och Strindberg använder flera gånger samma uttryck. Skulle han inte någon gång ha använt det nu gängse uttrycket, om det hade existerat på hans tid?

Frågan om etymologin för uttrycket *gå i strejk* aktualiserar intressanta teoretiska problem. SAOB (S13897), som har ett belägg som är betydligt senare än 1928, föreslår påverkan från engelskans *go on strike*. Lika sannolikt förefaller det dock att uttrycket är bildat efter mönster av t.ex. *gå i krig* (kanske då tidsmässigt i samband första världskriget när det

senare uttrycket var aktuellt). Viktigt är naturligtvis att *strejk* och *krig* tillhör samma semantiska fält, fältet KONFLIKT (jfr nedan). Man kan också fråga sig varför det inte heter *gå på strejk*, om engelskans uttryck utgjort mönster.

3.3. Kausativa kollokationer

I detta avsnitt ska vi kort ta upp Perssons (2000) studie över kausativa konstruktioner av typen *bringa ngn på fall* i svenskan och tyskan. Några smärre kompletteringar för svenskans del av Perssons resultat kommer också att föreslås.

Det viktigaste resultatet i Persson (2000) är att tyskan har en fullt levande och produktiv kausativkonstruktion med ett substantiviskt basord och med verbet *bringen*, medan denna konstruktionstyp spelar en mycket marginell roll i svenskan. Det finns visserligen ett fåtal *bringa*-konstruktioner i svenska textmaterial, t.ex. *bringa till förtvivlan*, *bringa till tystnad* och *bringa i balans*, men huvudsakligen används i svenskan andra typer av kausativa konstruktioner (särskilt *få att* + inf.). Tyska kausativa *bringen*-fraser översätts, som Persson visar, nästan alltid på annat sätt än med *bringa*-konstruktioner.

En kontroll i äldre material tyder också på att kausativa konstruktioner med *bringa* aldrig varit särskilt frekventa i svenskan. Däremot är de av gammalt datum; i SAOB finner man t.ex. *bringa i trældom* 1534 (B4221) och *bringa till hörsamhet* 1612 (B4222). I RomG träffar man på *bringa ur fattningen* och i RomN *bringa till vanvett*. Intressant är emellertid att verbet *bringa* tycks vara på tillbakagång; det är långt mindre frekvent i RomN än i RomG (80 belägg mot 216).

Det finns ytterligare några verb som används för att skapa kausativa kollokationer med substantiviska basord, särskilt *försätta*, *försänka*, *sänka*, *driva* och *få*. Även deras användning är emellertid mycket begränsad i modern svenska; möjligen har den varit något större i äldre tid än nu. Låt oss helt kort se på dessa verb.

Verbet *försätta* förekommer i SAOB bl.a. i de kausativa uttrycken *försätta i frihet* 1703 (F3356) och *försätta i stämning* 1892 (F3356). SAOB anger även att verbet förekommer ”i många numera obrukliga uttryck”, t.ex. *försätta ngn i landsflykt* och *försätta ngn i ngns vänskap*. I RomG finner man *försätta i hänryckning* och *försätta i ett mörkt lynne* och i RomN *försätta i (ett visst) tillstånd*. När verbet numera någon gång förekommer i kausativa konstruktioner, är det oftast passivformen eller perfektparticipformen som används. Passivformen kan uppfattas som ett verb av Ekbergs typ, alltså som ett abstrakt övergångsverb.

Samma sak kan sägas om de än mer sällsynta kausativa verben *försänka(s)* och *sänka(s)*. I äldre tid var de troligen något vanligare, också i

aktiva former. Utvecklingen är i så fall parallell med utvecklingen av *försjunka* och *sjunka* (se ovan). Några äldre exempel är *försänka i bekymmer* (1708, SAOB F3348), *försänkas i elände* (RomG) och *sänka (ngn) i yrsel* (RomG).

Verbet *få* förekommer i kausativa uttryck som *få (ngn) på andra tankar* (RomG) och *få (ngn) till en desperat handling* (RomN). SAOB tycks inte ha något språkprov av denna typ. För verbet *driva* ger SAOB *driva (ngn) från beslut till handling* (1878, D2141) och enstaka belägg på denna kausativa konstruktion finns också i RomG och RomN. Inte helt ovanliga i modern svenska är fraser som *driva (ngn) till förtvivlan, vansinne* o.d.

3.4. Kollokationer av Oper₁-typ (*iaktta tystnad*)

3.4.1. Inledning

Vi övergår nu till kollokationer av ren Oper₁-typ. Några exempel som redan nämnts är *göra ett försök*, *iaktta tystnad* och *bjuda motstånd*. För att någorlunda smidigt beteckna verben *göra*, *iaktta* och *bjuda* i dessa kollokationer föreslår jag termen *abstrakta förstaaktantsverb*, eller, när sammanhanget tillåter det, bara *förstaaktantsverb*. Adjektivet *abstrakt* ska påminna om att det är fråga om verb – utan egentlig egen betydelse – vars uppgift är att bilda verbala uttryck för den handling som redan uttrycks av abstrakta bassubstantiv, ofta verbalsubstantiv – i våra exempel *försök*, *tystnad* och *motstånd*. Substantivet *förstaaktantsverb* syftar på att det är fråga om verb som är knutna till bassubstantivets logiska subjekt eller ”djupsbjekt”. På motsvarande sätt kan man tänka sig termen *abstrakta andraaktantsverb* för de verb som är knutna till verbalsubstantivets ”djupobjekt”, t.ex. *få* i *få undervisning* eller *undergå* i *undergå behandling* (alltså Oper₂-uttryck). Dessa senare kommer inte att behandlas här, och det är heller ingen tvekan om att andraaktantsverben spelar en långt mindre framträdande roll i svenskans lexikon än förstaaktantsverben.

När bassubstantivet är ett verbalsubstantiv, finns givetvis redan ett motsvarande verbalt uttryck i det verb som substantivet är avlett från. *Att försöka* och *att göra ett försök*, liksom *att undervisa* och *att meddela undervisning*, är ungefär samma sak. Motsvarande valfrihet finns inte vid abstrakta bassubstantiv som *motstånd* och *tystnad* – här är förstaaktantsverben helt nödvändiga för att skapa verbala uttryck för den handling substantiven betecknar. Men också i kombination med verbalsubstantiven spelar förstaaktantsverben en viktig roll och möjliggör diverse olika nyanseringar och modifieringar. Det kan t.ex. vara så, att attributiva bestämningar till verbalsubstantivet inte utan vidare låter

sig omformas till adverbiala bestämningar till motsvarande verb (jfr *han tog ett skönt bad* och **han badade skönt*). Det kan också finnas aktionsartsskillnader mellan det enkla verbet och verbfrasen.

Många förstaaktantsverb används i andra betydelse i andra kontexter än **Oper**₁-kollokationer. Det är då ofta fråga om starkt polysema verb, t.ex. *dra*, *hålla* och *ställa*. Användningen av sådana verb som abstrakta förstaaktantsverb kan betecknas som en avsemantisering och grammatikalisering.

Att göra en ens tillnärmelsevis fullständig inventering och beskrivning av svenskans **Oper**₁-kollokationer och abstrakta förstaaktantsverb är naturligtvis en mycket stor forskningsuppgift, eller kanske snarast en uppgift för ett mindre forskningsprojekt. Min ambition här har i första hand varit att hitta nusvenskans viktigaste abstrakta förstaaktantsverb och att studera eventuella förändringar i deras frekvens och kollokationspotential under de senaste 200 åren. Metoden för att upptäcka dessa verb har i en första omgång varit genomgång av listor över abstrakta substantiv, främst hämtade från NEO-databasen (ca 10 000 stycken). De flesta av dessa substantiv är verbalsubstantiv, men också många substantiv av typen *motstånd* har påträffats. Motsvarande abstrakta förstaaktantsverb har i denna omgång härletts genom introspektion. Härigenom erhöles en lista på drygt 20 verb. Denna kompletterades genom excerpering av samtliga svenska verb med frekvens högre än 8 i den stora undersökningen av svenskans ordfrekvenser (listade i Allén 1972). Den resulterande förteckningen över abstrakta förstaaktantsverb, 37 stycken, kan självklart inte göra anspråk på fullständighet, men troligen inkluderar den åtminstone de viktigaste av dessa verb i svenskan.

Genom jämförelser mellan Språkbankens äldre och yngre roman-korpusar (1835–1940 resp. 1980; RomG resp. RomN) och konsultation av SAOB har jag försökt påvisa förändringar i förstaaktantsverbens frekvens och kollokationspotential (resp. frånvaro av förändringar, stabilitet). En svaghet med metoden är givetvis att jag utgår från nusvenskan. Det hade varit önskvärt att härleda förstaaktantsverb direkt ur en 1800-talskorpus, men detta hade krävt lexikalt strukturerade korpusar av en typ som ännu inte föreligger. Det kan därför inte uteslutas, att ett eller annat förstaaktantsverb som spelat en viktig roll på 1800-talet men sedan förlorat i betydelse inte kommer med i undersökningen. Jag bedömer dock detta som osannolikt.

Det bör slutligen understrykas, att jag inte har ambitioner att göra semantiska analyser av samma finhetsgrad som Ekberg (1989); jfr fig. 3 ovan. Sålunda bortser jag i stort sett från aktionsartsskillnader mellan olika verb och likaså nöjer jag mig med en relativt grov semantisk indelning av bassubstantiven.

3.4.2. Resultat av undersökningen

3.4.2.1. De 37 abstrakta förstaaktantsverben

Tabell 3 nedan ger en översikt över de påträffade 37 förstaaktantsverben jämte exempel på **Oper**₁-kollokationer som de ingår i.

TABELL 3. 37 abstrakta förstaaktantsverb jämte kollokationsexempel

Verb	Kollokation
anföra	anföra besvär
anlägga	anlägga synpunkter
använda	använda våld
avge	avge ett löfte
avlägga	avlägga en ed
begå	begå självmord
bedriva	bedriva handel
bjuda	bjuda motstånd
bruka	bruka våld
dra	dra en slutsats
driva	driva affärsverksamhet
fatta	fatta beslut
framföra	framföra kritik
framställa	framställa en fråga
fälla	fälla en kommentar
föra	föra samtal
företa	företa en resa
förrätta	förrätta sysslor
ge	ge order
genomföra	genomföra en utredning
göra	göra ett försök
ha	ha illusioner
hysa	hysa förhoppningar
hålla	hålla ett tal
iaktta	iaktta tystnad
idka	idka umgänge
känna	känna förakt
ställa	ställa en fråga
ta	ta ett steg
utföra	utföra arbete
uträtta	uträtta arbete
utveckla	utveckla charm
utöva	utöva förtryck
verkställa	verkställa en utredning
vidta	vidta åtgärder
visa	visa artighet
öva	öva påtryckningar

Det är uppenbart att dessa verb i flera avseenden är mycket olika. Det gemensamma för dem är, att de *kan* användas som abstrakta förstaaktantsverb. Men detta kan antingen utgöra verbets centrala användning (som i fallen *begå*, *förrätta*, *genomföra* och *idka*), eller också kan det vara en mycket perifer användning av ett verb som kanske har en betydligt ”rikare” kärnbetydelse (*bjuda*, *hålla*). Mellan dessa poler befinner sig verb som har andra viktiga användningar men där användningen som förstaaktantsverb likväl är central (*göra*, *ha*, *hysa*).

I några fall kan verbens status som – i princip betydelsetomma – förstaaktantsverb kanske ifrågasättas. Man kan fråga sig om inte en konkretare betydelse av verbet finns kvar i *visa artighet* (’demonstrera’?) och (*av*)*ge ett löfte* (kan betraktas som en sorts abstrakt gåva). Man kan emellertid observera att språkbrukaren inte har något alternativ, om han vill uttrycka handlingen i *artighet* och *löfte* verbalt. Det är mycket möjligt att dessa uttryck från början uppfattats mer bokstavligt och först efterhand uppnått status av **Oper**₁-kollokationer. Det faktum att inga konkurrenter funnits om funktionen som förstaaktantsverb kan ha bidragit till att verben så småningom grammatikaliserats.

Det kan vara lämpligt att införa beteckningarna *typiska* och *atypiska förstaaktantsverb*. Dessa beteckningar måste relateras till frekvenser, men inte på det allra enklaste sättet. Låt oss se på de båda verben *begå* och *göra*. Räknat i absoluta tal är *begå* inte högfrekvent som förstaaktantsverb, men det viktiga i det här sammanhanget är att detta är den helt dominerande användningen av verbet, och dessutom kan verbet i den funktionen kombineras med ett stort antal olika bassubstantiv. Omvänt är användningen av *göra* som förstaaktantsverb inte särskilt hög i relativa tal, men absolut sett är **Oper**₁-kollokationer med *göra* mycket frekventa. Både *begå* och *göra* betecknas här som typiska förstaaktantsverb. Atypiska förstaaktantsverb å andra sidan är *bjuda* och *dra*. **Oper**₁-kollokationer med dessa verb är inte vanliga, vare sig absolut eller i förhållande till verbens totala frekvens.

Ett försök till en något mer formell definition av begreppet *typiska förstaaktantsverb* kan se ut på följande sätt. Låt F vara ett verbs totala frekvens i en korpus och F_k antalet förekomster av verbet som abstrakt förstaaktantsverb i **Oper**₁-kollokationer. Verbet är då ett typiskt förstaaktantsadverb om *antingen* F_k är stort *eller* F_k/F är nära 1. Om F_k är medelstort, kan man tänka sig tilläggskravet att F_k/F ska överstiga ett visst värde, exempelvis 0,1.¹

I tabell 4 ges frekvenstalen F och F_k/F för de 37 verben i de båda romankorpusarna. Talet F_k/F är i allmänhet approximativt, eftersom det nästan alltid finns svåra gränsfall. Det går emellertid oftast lätt att

¹ Den relativt informella definitionen är något inspirerad av det index för konstruktionsbenägenhet som utarbetades i tredje bandet av Nusvensk frekvensordbok (se Allén et al 1975:XXVI och 901ff.).

avgöra om det ligger nära 1 resp. åtminstone är säkert större än 0,1. Talet F är exakt men bygger i vissa fall inte på alla former av verbet. Det gäller extremt högfrekventa verb (t.ex. *ha*) och verb där någon böjningsform är homograf (t.ex. *framför* även preposition). Frekvenserna för *föra* avser sålunda formerna *förde* och *fördes* (*förde**=alla former av *föra* som börjar med *förde*).

TABELL 4. Förstaaktantsverbens F- och F_k/F -värden i RomG och RomN

Verb	RomG		RomN	
	F	F_k/F (ca)	F	F_k/F (ca)
anföra	75	<0,1	42	<0,1
anlägga	55	<0,1	65	<0,1
använda	399	<0,1	847	<0,1
avge	18	>0,8	26	>0,8
avlägga (<i>avlägg</i> *)	37	≈0,7	16	≈0,8
begå	214	1	137	1
bedriva	30	≈0,8	54	≈0,8
bjuda (<i>bjöd</i> *)	298	<0,1	297	<0,1
bruka	1344	<0,1	1341	<0,1
dra (<i>dragit</i> *)	216	<0,1	241	<0,1
driva (<i>drev</i> *)	257	<0,1	214	<0,1
fatta	745	≈0,1	788	≈0,1
framföra (ej <i>framför</i>)	91	0,9	99	≈0,7
framställa	87	≈0,2	88	<0,1
fälla (<i>fällde</i> *)	74	<0,1	73	<0,1
föra (<i>förde</i> *)	752	≈0,1	413	<0,1
företa	103	>0,5	96	>0,5
förrätta	19	1	16	1
ge (<i>gav</i> *, <i>gåvo</i> *)	1741	<0,1	1714	<0,1
genomföra	20	1	140	1
göra (<i>gjorde</i> *)	3169	≈0,1	3237	≈0,1
ha (<i>hade</i>)	30 270	<0,1	28 332	<0,1
hysa	215	>0,8	125	>0,8
hålla (<i>höll</i> *)	2123	<0,1	2016	<0,1
iaktta	102	≈0,1	226	≈0,1
idka	3	1	15	1
känna (<i>kände</i> *)	3465	<0,1	3295	<0,1
ställa (<i>ställde</i> *)	513	<0,1	606	<0,1
ta (<i>tog</i> *)	3787	<0,1	3904	<0,1
utföra (<i>utförde</i> *)	46	>0,9	34	>0,9
uträtta	108	>0,1	96	>0,1
utveckla	126	<0,1	222	>0,1
utöva	37	>0,9	48	>0,9
verkställa	41	>0,5	30	>0,5
vidta	62	≈0,4	53	≈0,5
visa (<i>visade</i> *)	699	<0,1	733	<0,1
öva	63	≈0,2	110	<0,1

Bland verben i tabell 4 kan följande därför anses vara typiska förstaaktantsverb: *avge, avlägga, begå, bedriva, framföra, företa, förrätta, genomföra, göra, hysa, iaktta, idka, utföra, utveckla, uträtta, utöva, verkställa, vidta* och *öva*. Dessa verb, som är av det största intresset i sammanhanget, kommer att behandlas mer utförligt. Dessutom tar jag trots allt upp *ge, ha, känna, ställa, ta* och *visa* som viktiga (om än inte typiska) förstaaktantsverb. Övriga verb kommer att behandlas mer summariskt.

Ytterligare några verb och verbuttryck, som inte togs upp i Tabell 3, bör nämnas. För det första måste inte ”värdet” av **Oper**₁-funktionen vara ett verb. Det kan också vara t.ex. ett verb plus en preposition. Framför allt om bassubstantiven betecknar ett fysiologiskt tillstånd (jfr nedan) är verbuttryck som *vara i, vara vid, vara i ett tillstånd av, befinna sig i* och *ligga i* vanliga, t.ex. *vara vid medvetande, befinna sig i ett tillstånd av skräck* och *ligga i dvala*. Dessa uttryck är frekventa och spelar en mycket viktig roll, men av utrymmesskäl tar jag inte upp dem vidare i denna uppsats.

För det andra finns ett antal verb som i princip endast kan kombineras med sina egna verbalsubstantiv, som då i traditionell grammatik brukat få beteckningen *innehållsobjekt*. Exempel på sådana uttryck är *be en bön, drömma en dröm* och *slå ett slag*. Fastän **Oper**₁(bön)=be etc. är *be, drömma* och *slå* synnerligen atypiska förstaaktantsverb och förbigås i denna uppsats.

För det tredje kan det finnas ovanliga synonymer till vanliga atypiska förstaaktantsverb, t.ex. *erfara till känna* och *besitta och äga till ha*. Dessa synonymer är då troligen själva atypiska förstaaktantsverb och förbigås. I tabell 3 finns några ganska lågfrekventa verb, t.ex. *idka*, men det är då alltid fråga om *typiska* förstaaktantsverb.

Efter dessa överväganden kvarstår Tabell 3:s 37 förstaaktantsverb, varav dock *anföra, anlägga, använda, bjuda, bruka, dra, driva, fatta* och *fälla* får betraktas som mindre viktiga.

3.4.2.2. De 37 förstaaktantsverben: allmänna frekvensaspekter

Alla förstaaktantsverben är belagda redan före 1800, och på ett par undantag när är också deras användning som förstaaktantsverb belagd så tidigt. De flesta av de 37 verben visar ganska små frekvensmässiga förändringar från det äldre till det yngre romanmaterialet. Inte minst när det gäller de mycket högfrekventa verben är stabiliteten påfallande (se t.ex. *ha, göra, ge*). Ett par intressanta undantag tycks dock vara *använda* och *föra*; det förra verbets frekvens har i stort sett dubblrats från RomG till RomN, medan det senare verbets frekvens nästan halverats. Också bland de mest typiska – om än mindre högfrekventa – förstaaktants-

verben kan vi iaktta några förändringar. Sålunda har *begå* och *hysa* gått tillbaka, totalt och med stor sannolikhet också som förstaaktantsverb, medan *genomföra* har gått kraftigt framåt. *Öva* och *framställa* har troligen minskat i betydelse som förstaaktantsverb, medan *utveckla* troligen ökat i betydelse.

3.4.2.3. Förstaaktantsverben och bassubstantivens semantik

Det är uppenbart att våra förstaaktantsverb inte kombineras fritt med bassubstantiven. Vissa av dem, t.ex. *hysa* och *känna*, kombineras främst med substantiv som betecknar mentala tillstånd, andra, t.ex. *begå* och *göra*, med substantiv som betecknar handlingar eller verksamheter. En semantisk indelning av bassubstantiven kan här göras i huvudsak efter Ekberg (1989), som i sin tur bygger på Viberg (1980, 1981). Ekberg räknar i sitt arbete med två huvudfält med tre resp. fem underfält:

- I. Det mentala/fysiologiska huvudfältet
 - a. EMOTION. Ex. *förtvivlan, raseri*
 - b. KOGNITION. Ex. *grubblrier, medvetande*
 - c. FYSIOLOGISKT TILLSTÅND. Ex. *dvala, sömn*

- II. Huvudfältet Verksamhet/Yttre tillstånd
 - a. KONFLIKT. Ex. *krig, anfall*
 - b. VERBAL KOMMUNIKATION. Ex. *samtal, kritik*
 - c. TVÅNG/BEROENDE. Ex. *beroende, trældom*
 - d. ARBETE. Ex. *arbete, verksamhet*
 - e. SOCIAL KONTAKT. Ex. *kontakt, samarbete*

Det har visat sig lämpligt att komplettera denna lista med ett fält ATTITYD/UPPTRÄDANDE (under huvudfält II). Under ARBETE tas även icke-verbala, målinriktade handlingar upp. I detta stora delfält inkluderas här även de mindre delfälten KONFLIKT och TVÅNG. Kategorin VERBAL KOMMUNIKATION tas i mycket vid mening.

Efter dessa modifikationer av Ekbergs schema kan vi nu ge en grov kategorisering av verben, utifrån bassubstantivens semantik (se nästa sida). Här bortser vi från diakrona aspekter.

I de följande sju avsnitten kommer förstaaktantsverben som – i första hand – förknippas med de olika semantiska fälten att behandlas. Avsnitten består av en allmän del och en del där eventuella förändringar kommenteras.

För att förenkla något kommer jag ibland, en aning oegentligt, att använda termer som *emotionsverb*, *kognitionsverb* etc. i stället för de

exaktare *emotionssubstantivens förstaaktantsverb*, *kognitionssubstantivens förstaaktantsverb* etc.

Semantiskt fält EMOTION	Verb (huvudsakligen) känna, hysa, ha Ex. <i>känna hat, hysa kärlek, ha (en) klockarkärlek</i>
KOGNITION	dra, fatta, ha, hysa Ex. <i>ha en åsikt, hysa misstankar, dra en slutsats, fatta beslut</i>
FYSIOLOGISKT TILLSTÅND	vara i/vid, befinna sig i Ex. <i>befinna sig i dvala, vara vid medvetande</i>
VERBAL KOMMUNIKATION	anföra, anlägga, avge, avlägga, framföra, framställa, föra, ge, göra, hålla, ställa, Ex. <i>anföra bevis, anlägga synpunkter, avge ett löfte, avlägga ed, framföra kritik, framställa en fråga, föra ett samtal, ge svar, göra invändningar, hålla tal, ställa en fråga</i>
ARBETE, MÅLINRIKTAD HANDLING	bedriva, begå, driva, föra, företa, förrätta, genomföra, göra, idka, ta, utföra, uträtta, utöva, verkställa, öva Ex. <i>bedriva verksamhet, begå självmord, företa en undersökning, driva handel, föra krig, förrätta begravning, genomföra en utredning, göra efterforskningar, idka handel, ta en promenad, utföra arbete, uträtta arbete, utöva välgörenhet, verkställa en undersökning, öva utpressning</i>
SOCIAL KONTAKT	ha, idka Ex. <i>ha umgänge, idka sällskapsliv</i>
ATTITYD, UPPTÄDANDE	iaktta, visa, ta Ex. <i>iaktta tystnad, visa hövlighet, ta hänsyn</i>

3.4.2.4. Emotionsverben

Det viktigaste verbet i denna grupp torde vara *känna*, därefter *hysa*. Något mer marginellt är *ha*, som dock ofta erbjuder ett – av vissa språkbrukare kanske uppfattat som mindre exakt – alternativ till *hysa*: *ha medlidande, ha kärlek*.

Alla tre verben fungerar sedan gammalt som förstaaktantsverb till emotionssubstantiv. Vad gäller *ha* och *hysa* finner man t.ex. i SAOB *hysa kärleksglöd* 1669 (H1672), *ha misshag* 1641 (H559), *ha avsky*

1757 (H559) och *ha aktning* 1858 (H559). Liknande exempel finns i rikt mått i RomG och RomN, och någon större förändring under vår period i kollokationspotentialen hos *ha* och *hysa*, alltså uppsättningen bas-substantiv som verben kan kombineras med, är svår att se. En förändring som möjligen håller på att inträffa är att *hysa* långsamt tappar mark rent frekvensmässigt (jfr tabell 4) och därvid kanske ersätts av *ha*. Det torde också vara så att den mer konkreta betydelsen 'inrymma, ha boende hos sig' hos *hysa* blir mindre och mindre levande.

Också *känna* är sedan gammalt ett viktigt förstaaktantsverb till emotionssubstantiv. I SAOB finner man t.ex. *känna saknad* (1751, K3649) och *känna sympati* (1892, K3649). I RomG träffar vi bl.a. på *känna trevnad*, *känna behov* och *känna besvikelse*, i RomN *känna cellskräck*, *känna motvilja* och *känna en lust*. I vissa fall kan *känna* inte bytas ut mot *ha* eller *hysa* (*känna lycka*, RomG). I några andra fall går både *hysa* och *känna* men inte *ha*, t.ex. *känna/hysa besvikelse*. Någon viktigare förändring i *känna*:s kollokationspotential under vår period är svår att påvisa.

3.4.2.5. Kognitionsverben

De i särklass viktigaste kognitionsverben är *ha* och *hysa*: *hysa (liberala) åsikter* (1892, SAOB H1672), *hysa misstankar*, *ha tron*, *ha tankar på att*. Också här kan det vara så att *hysa* tappar mark och att *ha* går framåt.

Förstaaktantsverb med mer begränsad användning i denna grupp är bl.a. *besitta (kunskap)*, *äga (kunskap)*, *dra (slutsatser)* och kanske *fatta (beslut)*. Det tidigaste belägget för kollokationen *dra (en) slutsats* i SAOB är från 1804 (D2034). Ett äldre kollokatorverb till *slutsats* är *göra (göra slutsatser)* 1754 i SAOB, S6864). I det äldre romanmaterialet – i synnerhet i 1800-talsromaner – konkurrerar kollokationerna *göra en slutsats* och *dra en slutsats* ännu, även om *dra en slutsats* är det vanligaste. I det yngre romanmaterialet är *dra en slutsats* allanarådande.

Kollokationen *fatta beslut* är belagd 1809 (SAOB B1559; 1809 års regeringsform!). Verbet *fatta* hade i äldre tid möjligen en något större kollokationspotential än nu; SAOB ger *fatta en föresats* (1800, F385). Det kan dock diskuteras, om inte *fatta beslut*, *fatta en föresats* etc. snarare är fraser av Ekbergs typ (abstrakta övergångsfraser) än **Oper**₁-fraser.

I vissa fall är värdet på **Oper**₁-funktionen verb+preposition i stället för enkelt verb: *vara i beråd*, *befinna sig i bryderi*, *sitta (försjunken) i tankar*. Det rör sig då om kognitionssubstantiv som ligger nära gränsen till tillståndssubstantiv.

3.4.2.6. Tillståndsverben

Bassubstantiv som betecknar fysiologiskt tillstånd kombineras nästan alltid med verb(+prepositionsfras)+preposition, t.ex. *ligga i dvala, vara vid medvetande, befinna sig i koma, vara i ett tillstånd av skräck*. Sådana verbuttryck faller utanför denna studie.

3.4.2.7. Kommunikationsverben

I denna grupp finns ganska många förstaaktantsverb, av vilka dock flera har starkt begränsad kollokationspotential. En skiljelinje går mellan sådana bassubstantiv som betecknar envägskommunikation (*tal, fråga*) och sådana som betecknar tvåvägskommunikation (*samtal, konversation*). Några substantiv betecknar vidare mer eller mindre ritualiserade talhandlingar (*ed, löfte*). I fältets gränsmarker har medtagits substantiv som inte betecknar avsiktlig kommunikation, t.ex. *ton* och *snarkning*.

Mot bassubstantiv som betecknar envägskommunikation svarar främst verben *framföra, framställa, ge, hålla, ställa* och förhållandevis marginellt även *göra* (samt de marginella *anföra* och *anlägga* som inte behandlas vidare här).

Fastän inte särskilt frekvent hör *framföra* till de kommunikationsverb som har högst kollokationspotential. Som kommunikationsverb är det gammalt; SAOB ger t.ex. *framföra böner* 1623 (F1312). I RomG finner man bl.a. *framföra hälsningar* och *framföra sitt frieri* och i RomN *framföra synpunkter*. Det kan också användas tillsammans med bassubstantiv som implicerar ett framträdande inför publik, t.ex. *framföra en sång*. Några förändringar under vår period är svåra att upptäcka.

Däremot har användningen av *framställa* som kommunikationsverb minskat. I SAOB finner man *framställa sin mening* 1606 (F1373) och *framställa frågor* 1669 (F1373). I RomG är uttrycket *framställa en fråga* ganska vanligt, och uttryck som *framställa betänkligheter, framställa en anhållan, framställa proposition* och *framställa sitt förslag* förekommer också. I RomN är användningen som förstaaktantsverb av *framställa* mycket ovanlig (möjligen *framställa sina önskningar*). Vid ett av de viktigaste bassubstantiven, *fråga*, har *framställa* numera helt ersatts av *ställa*.

Verbet *ge* används främst tillsammans med bassubstantiv som implicerar kunskapsöverföring eller maktutövning, t.ex. *ge svar, ge besked, ge upplysning* och *ge order*. I dessa användningar är det mycket gammalt; SAOB har *ge svar* från 1523 (G454). I RomG finner man t.ex. *ge en skildring, ge ett tecken, ge en förklaring, ge befallning* och *ge tillstånd*, i RomN *ge en antydan, ge svar, ge kommando* och *ge tillstånd*. Någon egentlig förändring under vår period är svår att upptäcka.

Verbet *hålla* (som kommunikationsverb) är numera i stort sett begränsat till sådana bassubstantiv som innebär någon form av framträdande: *hålla föredrag, hålla tal*; även *hålla monolog* (RomN). Därtill kan det fortfarande användas vid kommunikationssubstantiv som betecknar gemensam ceremoni e.d., t.ex. *hålla gudstjänst* (RomN). Tidigare har *hålla* haft större kollokationspotential. Utom *hålla prostmöte* 1606 (H1763), *hålla oration* 1693 (H1764) och *hålla rådslag* 1712 (H1763) ger SAOB *hålla oljud* 1852 (H1765) och *hålla oväsen* 1896 (H1765). Användningen vid bassubstantiv som betecknar oavsiktlig kommunikation tycks nu vara försvunnen (>*göra oljud, göra oväsen*).

Verbet *ställa* är huvudsakligen begränsat till ett fåtal – men viktiga – bassubstantiv, främst *fråga* och *krav* men också bl.a. *proposition* (mer sällan *förslag*). Kollokationen *ställa en fråga* är belagd redan på 1600-talet (SAOB S13977), även om *framställa* vid denna tid säkert var det vanligare förstaaktantsverb till *fråga*. Från början torde *ställa* inte heller ha varit ett abstrakt förstaaktantsverb i denna användning, utan ett semantiskt rikare verb med betydelsen 'rikta, adressera (en fråga till ngn)', jämförbart med det ännu brukliga *ställa en ansökan (till ngn)*. Utvecklingen till förstaaktantsverb kan anses fullbordad när verbet kunde förekomma i verbfraser utan manifest tredjeaktant (*ställa en fråga* i st.f. *ställa en fråga till ngn*). Kollokationen *ställa krav* är belagd först 1875 (SAOB K2675).

Verbet *göra* kan användas vid ett – med tanke på *göra:s* allmänna kollokationspotential – förhållandevis begränsat antal kommunikationssubstantiv: *göra invändningar, göra en min, göra en bekännelse, göra oväsen*. I äldre svenska tycks användningen av *göra* som kommunikationsverb ha varit bredare: *göra ett tal* 1679 (SAOB G1720), *göra förebråelser, göra frågor* (RomG). Denna instabilitet hos *göra* gäller inte bara dess användning som kommunikationsverb (jfr nedan).

Vid substantiv som betecknar tvåvägskommunikation är *föra* det viktigaste verbet (möjligen jämte det mer informella *ha*): *föra samtal, föra en konversation*. Denna användning tycks inte vara särskilt gammal (*föra tvist* 1817, SAOB F2333, *föra samtal* RomG). Vid substantiv som betecknar tvist o.d. kan *föra* numera knappast användas utan man är hänvisad till *ha* eller verb som *vara* plus preposition (*vara i tvist*). En annan viktig användning av *föra* är i kombination med oegentliga kommunikationssubstantiv, mest substantiv som betecknar önskad ljud: *föra oljud, föra oväsen* etc. Också denna användning kan ha uppstått strax före eller under vår period.

Vid substantiv som betecknar mer eller mindre ritualiserade talhandlingar är *avge, avlägga* och *ge* de viktigaste verben (*ge/avge löftelförsäkran, ge en garanti, avlägga en ed*). Av dessa verb har i varje fall *avlägga* tidigare haft en större kollokationspotential än nu. Utom

avlägga ed (1619, A350) ger SAOB *avlägga hälsning* (1771, A349) och *avlägga hyllning* (1854, A349), f.ö. med anmärkningen att sådana kollokationer ofta går tillbaka på tyska förlagor. Möjligen har *avlägga*:s grundbetydelse 'avbördas sig' länge varit levande i kollokationerna (dvs. *avlägga* har från början inte varit ett äkta abstrakt förstaaktantsverb).

Verbet *avge* används också i kombination med substantiv för ofrivillig kommunikation: *avge en ton*, *avge ett ljud* (ledigare med partikel/prepositionsverb: *ge ifrån sig en ton* etc.). Dessutom har verbet tidigare kunnat användas i kombination med substantiv betecknande envägskommunikation (*avge svar* 1770, SAOB A205, *avge nödrop* 1841, SAOB A205, *avge gensaga* 1891, SAOB A205; teoretiskt möjligt är väl fortfarande *avge ett svar*).

3.4.2.8. Verb för arbete, handling o.d.

I denna grupp finns flera verb med stor kollokationspotential. Detta gäller främst det verb som får betecknas som det allmännaste ("omarkerade") abstrakta förstaaktantsverbet, *göra*, men också verb som *bedriva*, *företa*, *genomföra* och *utföra*. Andra verb har mer begränsad kollokationspotential, t.ex. *begå* och *förrätta*.

Verbet *använda* – liksom *bruka* – är möjligen inte ett helt odiskutabelt förstaaktantsverb (betydelsen 'begagna sig av' är kanske aldrig helt avbleknad). SAOB ger emellertid exempel som *använda möda* (1740, A1949) och *använda flit* (1894, A1949). I modern svenska är *använda* förstaaktantsverb åtminstone i kollokationen *använda våld*.

Användningen av verbet *bedriva* som abstrakt förstaaktantsverb är mycket gammal. I SAOB finner man bl.a. *bedriva landsköp* (1526, B585) och från senare tid *bedriva underhandlingar* (1771, B584). Påfallande ofta tycks verbet i äldre tid ha förknippats med negativt värderade handlingar, t.ex. *bedriva synd* (1555, SAOB B586) *bedriva otukt* (1629, SAOB B586) och *bedriva avgudereri* (1843, SAOB B586). SAOB tar t.o.m. upp denna användning under ett särskilt betydelsemoment. Men omvänt har verbet också kunnat användas tillsammans med bassubstantiv för särskilt berömliga gärningar: *bedriva bragder* 1823 (SAOB B587). I RomN kombineras verbet oftast med bassubstantiv utan värdeladdning, t.ex. *bedriva studier* (även dock *bedriva otukt*).

Även verbet *begå* har en lång historia som abstrakt förstaaktantsverb. Dess förnämsta uppgift tycks ända sedan fornsvensk tid ha varit att kombineras med substantiv för negativt värderade handlingar (*begå ogärningar* 1521 (SAOB B794), *begå synd* 1695 (SAOB B794), *begå mened* (1727, SAOB B794), *begå hämnd* (1756, SAOB B794). Troligen mer marginellt – i varje fall från och med 1800-talet – har det också

kunnat förekomma i kombination med vissa neutrala eller positivt värdeladdade substantiv: *begå en högtid* 1528 (SAOB B796), *begå morgonandakt* 1841 (SAOB B796). SAOB anger att den senare användningen ”numera [förekommer] nästan bl. i högtidlig stil”.

Också i nutida svenska kombineras *begå* vanligen med substantiv för negativt värderade handlingar: *begå självmord*, *begå ett brott* etc. Men därjämte finns alltså, i begränsad utsträckning, den gamla möjligheten att kombinera verbet med neutrala eller positivt värdeladdade substantiv: *begå premiär*, *begå elitseriedebut* (RomN). Möjligen hör den senare användningen numera främst hemma i sportjargong. Kanske är det från början fråga om en skämtsam utvidgning av den gamla typen *begå morgonandakt*.

Trots att *begå* fortfarande är ett viktigt förstaaktantsverb, tycks dess användbarhet ha minskat något under vår 200-årsperiod, i varje fall under dess senare del. Den totala frekvensen är klart lägre i RomN än i RomG, och antalet olika bassubstantiv har också minskat. I RomG finns några kollokationer som nu känns udda, bl.a. *begå svek*, *begå ett mottagande* och *begå samlag* (!) (det senare möjligen om en i sin kontext negativt värderad handling). Det är också intressant, att den etablerade kollokationen *begå självmord* numera ofta ersätts med *ta självmord*, någon gång även *göra självmord*. I flera av de rätt få olika *begå*-kollokationerna i RomN kan *begå* också helt korrekt ersättas med *göra* eller en verbfras med *göra*: *begå (göra) en blunder*, *begå (göra) ett misstag*, *begå (göra) ett fel*, *begå (göra sig skyldig till) ett övergrepp*. Möjligen är det negativt för *begå*:s prognos, att det saknar andra användningar än som abstrakt förstaaktantsverb.

Verbet *bruka* har möjligen varit ett något mer typiskt förstaaktantsverb i äldre tid än nu (jfr *använda*). Utom exemplen *bruka våld* (1541, B4334) och *bruka övervåld* (1905, B4334) ger SAOB också *bruka handel* (1776, B4334), dock med anmärkningen att denna användning (i början av 1900-talet) är mer eller mindre död. I RomG och RomN är särskilt kollokationen *bruka våld* vanlig.

Verbet *driva* liknar verbet *bedriva*, inte bara morfologiskt. SAOB ger *driva handel* (1541, D2150), *driva kaperi* (1776, D2150) och *driva orgier* (1907, D2157), i RomG finner man bl.a. *driva avgudadyrkan*. I varje fall de båda senare känns främmande för nusvenskan. Utom i några stelnade fraser som *driva gäck* och *driva gyckel* är användningen av *driva* som förstaaktantsverb numera mycket begränsad, troligen mer begränsad än tidigare.

Vid ett fåtal bassubstantiv med innebörd av ’kamp’ används främst verbet *föra*: *föra krig* (1633, SAOB F2333), *föra (en rättvis) kamp* etc. Denna användning är gammal och här torde inga förändringar kunna påvisas under perioden. Däremot kan användningen av *föra* tillsammans med substantiv som betecknar ’levnadssätt’ o.d. ha minskat. SAOB ger

bl.a. *föra* (en kristlig) *vandel* 1521 (F2333), *föra* (ett gott) *samliv* 1898 (F2333), och i RomG finner man t.ex. *föra ett dåligt liv*. En tredje användning av *föra* är tillsammans med substantiv som betecknar maktutövning: *föra befäl* (1898, SAOB F2334), *föra ett hårt regemente* (RomN).

Också verbet *företa* har gamla anor som abstrakt förstaaktantsverb. Ett par exempel från SAOB är *företa förbättringar* och *företa ett möte* (1746, F2618; denna användning anges i SAOB som föråldrad). I RomG finner man *företa en resa*, *företa utflykter*, *företa en granskning* och *företa en omröstning*, i RomN *företa inspektion*, *företa en räkning* och en mängd kollokationer där bassubstantivet betecknar 'resa' e.d. I just denna specialanvändning tycks *företa* vara det viktigaste förstaaktants-verbet jämte *göra*.

Verbet *förrätta* förekommer i SAOB i kollokationer som *förrätta värv* (1606, F3109), *förrätta arbete* (1811, F3109) och *förrätta sysslor* (1889, F3109). I RomG finner man *förrätta de lägsta göromålen* och i RomN *förrätta barndop*. Den förnämsta, för att inte säga så gott som enda, användningen av det rätt sällsynta verbet *förrätta* tycks numera vara just i kombination med substantiv som betecknar ceremonier o.d. Därtill kommer dock den mer eller mindre stelnade frasen *förrätta naturbehov*, som ursprungligen kan ha uppfattats som skämtsam (betecknande en sorts "ceremoni" e.d.).

Till skillnad från de flesta övriga förstaaktantsverb är verbet *genomföra* förhållandevis nytt. Det är belagt i svenskan 1640 men då inte som abstrakt förstaaktantsverb. Först på 1800-talet börjar det förekomma i uttryck som *genomföra reformer* (1868, SAOB G259) och *genomföra indragning* (1892, SAOB G259). Ännu i RomG är det sällsynt men i RomN är det vanligt: *genomföra en aktion*, *genomföra en strejk* etc. Det har mycket stor kollokationspotential och får numera betraktas som det jämte *göra* viktigaste förstaaktantsverbet vid bassubstantiv som betecknar arbete, handling o.d.

Verbet *göra* är det abstrakta förstaaktantsverb som har i särklass högst kollokationspotential. Så har det förmodligen varit sedan svenskans äldsta tid. Några äldre exempel ur SAOB är *göra luftsprång* 1649 (G1720), *göra arbete* 1665 (G1715), *göra blodoffer* 1672 (G1719). Från RomG kan hämtas *göra en ansträngning* och *göra en utdelning* och från RomN *göra ett försök*, *göra karriär*, *göra en upptäckt* och *göra ansträngningar*.

Trots den stora användbarheten av verbet *göra* träffar man i äldre textmaterial påfallande ofta på *göra*-kollokationer som knappast skulle passera i nusvenskan. I RomG finner man t.ex. *göra anbud*, *göra världskrig*, *göra en promenad*, *göra en blinkning*, *göra en nick*, *göra en titt*, *göra ett danssteg*, *göra ett raskt grepp*, *göra anfall*. Det förefaller som om *göra* i kombination med många bassubstantiv under 1900-talet

har bytts ut mot andra förstaaktantsverb, t.ex. *genomföra* (*ett anfall*), *ta/utföra* (*ett danssteg*) och *ta* (*en promenad, en titt*). I andra fall föredras det enkla verbet framför kollokationen med bassubstantivet (*blinka, nicka*). Det är dock svårt att se något mönster, t.ex. någon hel underkategori av bassubstantiv där *göra* inte längre kan användas. I rätt stor utsträckning är nog förändringarna ett resultat av tillfälligheternas spel; jfr diskussionen i kap. 4.

Verbet *idka* förekommer endast 3 gånger i RomG och 15 gånger i RomN. Det är ändå ett av de mest typiska förstaktantsverben, med tidiga belägg i SAOB (*idka köpenskap* 1686, I90). Verbet tycks i äldre svenska gärna ha kombinerats med negativt värderande bassubstantiv, t.ex. *idka stöld* 1769 (SAOB I90), *idka laster* 1775 (SAOB I90). En viss modern användning tycks verbet ha funnit i idrottskontexter; ett tidigt SAOB-belägg är *idka velocipedsporten* (1893, I90), ett belägg ur RomN *idka friluftsliv*. Någon egentlig förändring under vår period är annars svår att påvisa. Verbets närmaste konkurrent i många kollokationer tycks vara *utöva*, ett mer genomskinligt verb som dessutom har stöd av ett vanligt aktörssubstantiv, *utövare* (medan *idkare* endast förekommer i ett fåtal sammansättningar med rätt ålderdomlig karaktär). Trots den obetydliga frekvensökningen i RomN kan det därför vara så att verbet *idka* är på tillbakagång. I Press98 är frekvensförhållandet mellan *idka* och *utöva* betydligt ogynnsammare för *idka* än i RomN-materialet (ca 1/20 mot ca 1/3 i RomN).

Användningen av *ta* som förstaaktantsverb torde vara begränsad till ett förhållandevis litet antal bassubstantiv: *ta ett bad, ta ett steg, ta en promenad, ta en tur till landet*. Möjligen är *ta* på frammarsch i denna användning (jfr ovan om det ännu informella *ta självmord*); som vi har sett användes tidigare *göra* i en del kollokationer där *ta* nu föredras. Många uttryck med *ta* kan gå tillbaka på tidigare reflexiva konstruktioner, t.ex. *ta sig ett bad, ta sig en promenad*. Användningen av *ta* som förstaaktantsverb är intressant med tanke på verbets semantik men kan förklaras av övergången från det mediala *ta sig*. Normalt skulle man snarare vänta sig att verbet *ta* i första hand användes som andraaktantsverb (som t.ex. i *ta lektioner* och *ta en behandling*). Det torde f.ö. vara mycket ovanligt att ett och samma verb kan användas både som första- och andraaktantsverb.

En liten specialundersökning av bassubstantivet *promenad* visar, att detta verb i RomG kombineras med *göra* 19 gånger, med *ta* 5 gånger och med *ta sig* 7 gånger, medan det i RomN kombineras med *ta* 31 gånger och med *ta sig* 8 gånger (och aldrig med *göra*). Det kan också nämnas, att SAOB har ett språkprov med *göra en promenad* från 1776 (P2025) och ett med *ta sig en promenad* från 1810 (P2025). Detta mönster, med successivt utbyte av *göra* mot *ta*, kanske via *ta sig*, går antagligen igen vid fler bassubstantiv. Just i fallet *promenad* kan man

våga en förmodan att den franska kollokationen *faire une promenade* har haft betydelse för det äldre svenska uttrycksättet och att engelskans *take a walk* har bidragit till utbytet av förstaaktantsverb.¹

Verbet *utföra* hör till de mest typiska förstaaktantsverben. Som sådant är det belagt långt före vår period,² och i RomG finner man t.ex. *utföra arbete*, *utföra en hovnigning*, *utföra räddning* och det något överraskande *utföra (=utöva?) sin lärarebefattning*. I RomN påträffas t.ex. *utföra en operation* och *utföra ett vägbygge*. Verbet tycks främst kombineras med substantiv som betecknar någon sorts manifesterad arbetsprestation. Någon större förändring under perioden är svår att påvisa.

Användningen av *utveckla* som abstrakt förstaaktantsverb är troligen relativt ny, kanske uppkommen under förra delen av vår period. Gränsen mot huvudbetydelseerna 'göra bättre' (*utveckla landet*) och 'fördjupa' (*utveckla sina tankar*) kan vara svår att dra, men i kollokationer som *utveckla handlingskraft*, *utveckla charm* och *utveckla aktivitet* (RomN) är det ganska klart att vi har att göra med den här relevanta användningen av verbet. Den är tämligen vanlig i RomN och sällsynt i RomG (se tabell 4; ett exempel är dock *utveckla koketteri* i en sen 1800-talsroman).

Verbet *utöva* används gärna tillsammans med substantiv som betecknar en potentiell verksamhet (eller maktinnehav), eller en verksamhet som regelmässigt upprepas: *utöva inflytande*, *utöva dragningskraft*, *utöva makt* (RomG), *utöva attraktion*, *utöva en sport*, *utöva terror*, *utöva (=utföra?) massage*. Det har använts som förstaaktantsverb sedan fornsvensk tid och några förändringar under vår period är svåra att påvisa.

Verbet *verkställa* är möjligen inte ett helt odiskutabelt abstrakt förstaaktantsverb. Ofta betyder det snarast 'sätta i verket', 'låta komma till utförande' e.d. Några relevanta kollokationer kan dock vara *verkställa grovgallring*, *verkställa insprutning* och *verkställa utbyte* (RomG). Verbet har knappast förändrats nämnvärt under vår period.

Verbet *vidta* används oftast tillsammans med bassubstantivet *åtgärder*, och därjämte även med de mer eller mindre synonyma *anstalter* och *mått och steg*. Enstaka exempel på en friare användning av verbet förekommer, särskilt i äldre texter: *vidta förbättringar*, *vidta förändringar* (RomG). Möjligen ersätts verbet i denna senare användning alltmer av *genomföra* (och *göra*).

¹ Den mycket stora artikeln *ta* publiceras inom kort i band 33 av SAOB. Jag har haft tillfälle att diskutera *ta* som abstrakt förstaaktantsverb med artikelns författare Carl-Erik Lundbladh.

² Vid verb med begynnelsebokstav fr.o.m. *t* (efter *ta*) har vissa sökningar i SAOB:s samlingar gjorts, men tiden har inte räckit till för att göra mer systematiska undersökningar av den äldre svenskan. Det ligger ju också utanför uppsatsens huvudsyfte.

Verbet *öva* kan ibland uppfattas som en sorts kortform av *utöva*. Det är troligen på tillbakagång som abstrakt förstaaktantsverb. I RomG påträffas en del kollokationer som numera gör ett ålderdomligt – ibland bibliskt – intryck, t.ex. *öva barmhärtighet*, *öva blodsvärk*, *öva en god gärning*, *öva gästfrihet*, *öva rättfärdighet*. I RomN förekommer verbet främst i kombination med substantiv som betecknar 'inflytande' o.d.: *öva dragningskraft*, *öva lockelse*. Därjämte har verbet alltså en inte oviktig användning i kombination med substantiv som betecknar 'övergrepp' e.d., särskilt i kollokationen *öva utpressning*.

3.4.2.9. Verb för social kontakt

Som **Oper**₁-värden till bassubstantiv som betecknar social kontakt fungerar ofta uttryck med verb plus preposition, t.ex. *vara i allians/kontakt*. Därjämte används – vid vissa substantiv – i första hand verbet *ha* men i begränsad utsträckning också *idka* och *bedriva*, möjligen också *utöva*: *ha kontakt*, *idka umgänge*, *bedriva sällskapsliv*. Användningen av *idka* vid dessa bassubstantiv kan enligt SAOB från början (slutet av 1800-talet) ha varit skämtsam. Ett roande språkprov som ger visst stöd åt den hypotesen är följande: "Han hade idkat familjeliv så länge att en liten rekreation var naturnödvändig." (I91.)

Eventuellt kan också *odla* i vissa fall uppfattas som ett abstrakt förstaaktantsverb: *odla* (*≈idka*, *underhålla*) *en bekantskap*.

3.4.2.10. Verb för attityd, uppträdande o.d.

Det viktigaste verbet i denna grupp är *iaktta*. Dess användning som abstrakt förstaaktantsverb kan möjligen beläggas redan på 1600- eller 1700-talet, men denna användning är ibland svår att skilja från betydelsen 'respektera' o.d. (*iaktta landets seder och bruk*). SAOB:s äldsta helt entydiga exempel på den här relevanta användningen – som troligen ursprungligen är elliptisk – är *iaktta blygsamhet* (1802, I41). I RomG finner man *iaktta måttlighet* och *iaktta försiktighet* och i RomN *iaktta tystnad* och *iaktta diskretion*. Vi har att göra med ett verb som tycks ha etablerat sig som förstaaktantsverb under vår period, även om det inte har blivit vanligt i mer informell stil.

Möjligen kan det hävdas att verbet *visa* används som abstrakt förstaaktantsverb i kollokationer som *visa hänsyn* och *visa hövlighet*. Ett sådant påstående är i stort sett likvärdigt med – det mer informellt uttryckta – påståendet att betydelsen 'demonstrera, visa upp' försvagats i dessa kontexter och att kollokationerna betyder exakt samma sak som

42
vara hänsynsfull och *vara hövlig* – eller *iaktta hövlighet* (bortsett från stilskillnaden).

Slutligen kan det nämnas, att verbet *ta* används i kollokationen *ta hänsyn*.

4. Sammanfattande diskussion

Uppsatsens teoretiska del (kap. 2) utgör ett försök att komma fram till en rimlig tolkning av det rätt oklara kollokationsbegreppet, utifrån den grundläggande premissen att en term som *kollokation* snarare bör hänföra sig till språket som system än till mer eller mindre tillfälliga frekvenser i korpusar. Därvid anknöt vi dels till en tysk tradition (Hausmann 1985 m.fl.), dels till den ursprungligen (sovjet-)ryska teorin om lexikala funktioner (LF-teorin, t.ex. Mel'chuk & Zholkovskij 1984). Den djärva förhoppningen att alla kollokationer skulle kunna beskrivas med hjälp av lexikala funktioner infriades inte, men det torde vara uppenbart att det råder stor överlappning mellan mängden av alla kollokationer och mängden av alla (syntagmatiska) LF-uttryck, i vilket språk som helst.

Att ge en strikt definition av kollokationsbegreppet torde vara mycket svårt. I stället utmynnar kapitel 2 i en lista på sju kriterier, av vilka åtminstone några (och ju fler dess bättre) bör vara uppfyllda av en "prototypisk" kollokation. Två kriterier är obligatoriska: varje kollokation ska innehålla två led vars kärnor båda tillhör de öppna ordklasserna, och det ena ledet är en sorts semantiskt huvudord (*bas*) medan det andra är underordnat (*kollokator*). Därjämte betonades bl.a. den begränsade förutsägbarheten hos kollokatorn, liksom dess inte obegränsade kombinerbarhet (kollokationspotential). I synnerhet dessa egenskaper gör att LF-teorins matematiska notationssystem lämpar sig utmärkt för beskrivning av kollokationer. Utmärkande för de flesta matematiska funktioner är ju – utom att de har en oberoende och en beroende variabel (motsvarande *bas* resp. *kollokator*) – att både den oberoende och den beroende variabeln kan anta många olika värden.

Dock bör det betonas, att kollokatorerna i många kollokationstyper är åtminstone partiellt förutsägbara. Ett antal bassubstantiv som tillhör samma semantiska grupp kan mycket väl kombineras med t.ex. ett och samma kollokatorverb (vid konstant semantisk relation mellan *bas* och *kollokator*). Flera tidigare studier, bl.a. Ekberg (1989), har visat på sådana regelbundenheter. Även den viktigaste empiriska delundersökningen i föreliggande studie – gällande kollokationer av typen *göra ett försök*, en typ som motsvarar en av de viktigaste lexikala funktionerna – visar att valet av kollokatorverb starkt påverkas av bassubstantivets semantik.

44

Huvudfrågan i den empiriska delen av uppsatsen (kap. 3) är dock en annan: hur stabila resp. förändringsbenägna är svenska kollokationer över en tvåhundraårsperiod (1800–2000)? Hur vanligt är det att ett etablerat kollokatorverb byts ut mot ett annat verb, och vad beror det i så fall på? Utom kollokationer av typen *göra ett försök* undersöktes i någon mån också kollokationer av typen *falla i sömn* (motsvarande en annan viktig lexikal funktion) från denna synpunkt.

Allmänt kan det sägas, att kollokatorverb – i varje fall i de båda undersökta kollokationstyperna – tenderar att vara gamla verb, verb med tidiga förstabelägg. Inget av de ca 50 kollokatorverben i de båda undersökta kollokationstyperna har förstabelägg från senare årtal än 1800. Däremot har några av dem – men bara ett litet fåtal – debuterat som kollokatorverb efter 1800. De viktigaste exemplen på detta är *hamna* (typen *hamna i slagsmål* – som alternativ till *råka i slagsmål* – tycks vara ny) och *genomföra*.

Ett antal kollokatorverb har fått vidkännas minskad frekvens och/eller kollokationspotential under perioden. Hit tycks de semantiskt relaterade *falla*, *sjunka* och *försjunka* höra, liksom verben *begå*, *hysa*, *skrida* och *öva*. Andra verb har i stället ökat i betydelse. Utom de redan nämnda *hamna* och *genomföra* kan bl.a. *gripas (av)*, *utveckla* och troligen *ta* noteras.

Ett verb som är instabilt i den meningen att det ”förlorat” många bassubstantiv men troligen ”vunnit” många andra är *göra*. I fråga om absolut frekvens är det antagligen det största av alla verb i kollokationstypen *göra ett försök*.

Hur kan man förklara dessa förändringar? Varför byts det etablerade *göra en promenad* ut mot *ta en promenad*? Varför hör man allt oftare *ta självmord* i stället för det äldre, och i de flestas öron korrektare, *begå självmord*?

Enligt min mening kan man tänka sig tre eller fyra olika förklaringar. För det första torde det inom många kollokationstyper finnas ett ”default”-verb, ett verb som fungerar hjälpligt tillsammans med de flesta bassubstantiv och som man tillgriper när man inte kommer på det ”rätta” kollokatorverbet. I vår undersökning kan *göra* uppfattas som ett sådant verb. Troligen har det i alla tider överanvänts i ofreflekterat språkbruk. Gränsen för korrekt språkbruk blir då mer flytande än för andra verb, något som vid jämförande korpusstudier låter sig tolkas som förändringar. I viss mån kan det också vara frågan om verkliga förändringar, men man kan inte heller utesluta att en del av de märkliga *göra*-kollokationerna i det äldre romanmaterialet kan ha uppfattats som mindre korrekta även av samtida, mer kräsna, språkbrukare.

För det andra torde den i många sammanhang relevanta förklaringen ”påverkan från andra språk” vara tillämplig även när det gäller kollokationer. Denna förklaring har åberopats några gånger i uppsatsen, t.ex.

just i samband med kollokationerna *göra/ta en promenad*. I en mer lånordsinriktad undersökning skulle det säkert gå att påvisa många fler sådana exempel.

För det tredje kan ett etablerat kollokatorverb börja uppfattas som ålderdomligt i andra användningar. Till sist återstår kanske bara användningen som kollokatorverb, och verbet framstår då som helt ogenomskinligt eller abstrakt. Detta kan leda till minskad användning av verbet också som kollokatorverb. Ett par exempel kan vara *skrida* och *hysa*. Dessutom kan man nämna *begå* och *idka*, som kanske över huvud taget aldrig har haft någon annan användning än som kollokatorverb (dvs. deras F_k/F -värde har kanske alltid varit 1).

För det fjärde kan man göra observationen, att det metaforiska inslaget är ganska svagt i de flesta av de kollokationer som behandlats i uppsatsen. I varje fall är graden av ”kvarvarande bildlighet” (jfr Svantund 2001) i de flesta fall låg, också i sådana fall där man kan föreställa sig en starkare ursprunglig bildlighet (jfr diskussionen om *avlägga* på s. 35f.). Härvidlag utgör dock *falla*, *sjunka* och andra verb som betecknar nedåtriktad rörelse tydliga undantag. Möjligen kan man våga hypotesen att detta är en av anledningarna till att deras betydelse som kollokatorverb har minskat – motsvarande kollokationer får alltför hög grad av bildlighet.

5. Litteratur

Vetenskaplig litteratur

- Allén, S. 1972. *Tiotusen i topp*. Stockholm.
- Allén, S. et al 1975. *Nusvensk frekvensordbok 3. Ordförbindelser / Frequency Dictionary of Present-Day Swedish 3. Collocations*. Stockholm.
- BBI = Benson, M., E. Benson & R. Ilson 1986. *The BBI Combinatory Dictionary of English*. Amsterdam & Philadelphia.
- Benson, M. 1995. Rec. av Kjellmer 1994. I: *International Journal of Lexicography* 8:1. S. 65–67.
- Berry-Rogghe, G. 1973. The computation of collocations and their relevance in lexical studies. I: Aitken, A.J., R.W. Bailey & N. Hamilton-Smith (eds.), *The Computer and Literary Studies*. Edinburgh. S. 103–112.
- Dura, E. 1997. *Substantiv och stödverb*. Göteborgs universitet: Institutionen för svenska språket.
- Ekberg, L. 1989. *Gå till anfall och falla i sömn. En strukturell och funktionell beskrivning av abstrakta övergångsfraser*. Lund.
- Fontenelle, Th. 1994. Using Lexical Functions to discover Metaphors. I: Martin, W. et al (eds.) *Euralex 1994 Proceedings*. Amsterdam. S. 271–278.
- Gellerstam, M., S.-G. Malmgren & M. Toporowska-Gronostaj 1992. Inlärningsordböcker. I: Fjeld, R.V. (utg.), *Nordiska studier i lexikografi* 1. Oslo. S. 347–356.
- Haglund-Dragić, M. 1992. *Sinnzusammenhänge. Zur Semantik im Text und im Lexikon*. Göteborg. (Göteborger Germanistische Forschungen 33.)
- Hausmann, F.J. 1985. Kollokationen im deutschen Wörterbuch. Ein Beitrag zur Theorie des lexikographischen Beispiels. I: Bergenholtz, H. & J. Mugdan (Hrsg.), *Lexikographie und Grammatik*. Tübingen. S. 118–129.
- Heid, U. 1994. On ways words work together – topics in lexical combinatorics. I: Martin, W. et al (eds.), *Euralex 1994 Proceedings*. Amsterdam. S. 226–257.

- Kjellmer, G. 1982. Some problems relating to the study of collocations in the Brown corpus. I: Johansson, S. (ed.), *Computer Corpora in English Language Research*. Bergen. S. 25–33.
- Kjellmer, G. 1994. *A Dictionary of English Collocations. Based on the Brown Corpus*. I–III. Oxford.
- Lehr, A. 1996. *Kollokationen und maschinenlesbare Korpora. Ein operationales Analysemodell zum Aufbau lexikalischer Netze*. Tübingen.
- Malmgren, S.-G. 1997. Rec. av Lehr 1996. I: *Literary and Linguistic Computing*, Vol. 12, No. 2. S. 144–146.
- Malmgren, S.-G. 1999. Att göra en enspråkig ordbok mer produktionsinriktad – exemplet Nationalencyklopedins ordbok. I: Slotte, P., P. Westerberg & E. Orava (utg.), *Nordiska studier i lexikografi 4. Rapport från Konferensen om lexikografi i Norden, Esbo 21–24 maj 1997*. Helsingfors. S. 285–290.
- Mel'chuk, I. & A. Zholkovskij. 1984. *Explanatory combinatorial Dictionary of modern Russian*. Wien.
- Mel'chuk, I. 1996. Lexical Functions: A Tool for the Description of Lexical relations in a Lexicon. I: Wanner, L. (ed.), *Lexical Functions in Lexicography and Natural Language Processing*. Amsterdam & Philadelphia. S. 37–102.
- Mel'chuk, I. & L. Wanner 1996. Lexical Functions and Lexical Inheritance for Emotion Lexemes in German. I: Wanner, L. (ed.), *Lexical Functions in Lexicography and Natural Language Processing*. Amsterdam & Philadelphia. S. 209–278.
- Orðastaður = Jónsson, J.H. 1994. *Orðastaður. Orðabók um íslenska málnotkun*. Reykjavík.
- Persson, I. 2000. Das Funktionsverbgefüge im Deutschen und seine Entsprechungen im Schwedischen. I: Naumann, H.-P. & S. Müller (utg.), *Hochdeutsch in Skandinavien. Internationales Symposium, Zürich, 14.–16. Mai 1998*. Tübingen & Basel. S. 81–98.
- von Polentz, P. 1987. Funktionsverben, Funktionsverbgefüge und Verwandtes. Vorschläge zur satzsemantischen Lexikographie. I: *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 15. S. 169–189.
- Svanlund, J. 2001. *Metaforen som konvention*. Stockholm.
- Svensén, B. 1987. *Handbok i lexikografi*. Stockholm.
- Tingsell, S. 2000. *Gränslös glädje av viss värde*. Några substantivs gradbestämmande kollokatorer i svenska. Göteborgs universitet: Institutionen för svenska språket. (Otryckt D-uppsats.)
- Viberg, Å. 1980. *Tre semantiska fält i svenskan och några andra språk*. (SSM Report 7.) Stockholms universitet: Institutionen för lingvistik.
- Viberg, Å. 1981. *En typologisk undersökning av perceptionsverben som ett semantiskt fält*. (SSM Report 8.) Stockholms universitet: Institutionen för lingvistik.

Tryckta och elektroniska material

SAOB=*Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien.*

Lund 1898–. Jämte motsvarande databas, OSA-databasen.

Språkbanken. Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.

Särskilt delkorpusarna ”Bonnierromaner II” och ”Äldre svenska romaner”.

Rapporter från ORDAT

Det svenska ordförrådets utveckling 1800–2000

ISSN 1650-2582

1. Sven-Göran Malmgren. Projektet Det svenska ordförrådets utveckling 1800–2000. Utgångspunkter. December 2000.
2. Sven Lange. Tesaurusen i ordförrådsforskningens tjänst. December 2000.
3. Charlotta Brylla. Ord med laddning. *Nyckelord* och *slagord* som termer i tysk språkvetenskap. December 2000.
4. Mall Stålhammar. Från anfigurer och horningar till ordbehandlare och desktop publishing. Januari 2001.
5. Sven Lange. NEO:s bild av 1800- och 1900-talets svenska ordförråd. Januari 2001.
6. Carina Randveer. Från *attaque* och *häst* till *angrepp* och *springare*. Den svenska schackterminologins utveckling från 1700-tal till 1900-tal. Mars 2001.
7. Maia Andréasson. Från satsdel till satsled. En översikt av orden för satsens delar 1806–1999. Mars 2001.
8. Thorwald Lorentzon. Tendenser i vänsterpartiets manifestvokabulär. Jämförande studier av lexikala förändringar 1948–1998. April 2001.
9. Carl-Erik Lundbladh. Ord för personliga inre egenskaper. April 2001.
10. Sven-Göran Malmgren. *Faktiskt, förstås* och många andra. Om förändringar i det svenska formordssystemet under 1800- och 1900-talet. Maj 2001.
11. Mårten Andersson. *Trepoängare, trunkbärare* och *trävirke*. Utvecklingen av fotbollens terminologi från 1960-talet till år 2000. December 2001.
12. Mall Stålhammar. Engelskan i svenskan. 1. Engelska lånord under 1800-talet. Januari 2002.
13. Sven Lange. Beröringar mellan svenska och tyska. Om falska vänners uppkomst, purism, dynamik i semantiska fält vid ordinlån samt svensk och tysk suffixkorrespondens. Februari 2002.
14. Peter Andersson. *Det förstås!* Utvecklingen av svenska självklarhetsadverb under 1800- och 1900-talet. April 2002.
15. Sven-Göran Malmgren. *Begå* eller *ta självmord*? Om svenska kollokationer och deras förändringsbenägenhet 1800–2000. Juni 2002.